

Delikvence mladistvých a recidiva v závislosti na zneužívání návykových a psychotropních látek

Tomáš Prokš

Bakalářská práce
2007

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií
Ústav pedagogických věd
akademický rok: 2006/2007

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Tomáš PROKŠ**
Studijní program: **B 7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Delikvence mladistvých a recidiva v závislosti na zneužívání návykových a psychotropních látek**

Zásady pro vypracování:

Definice pojmů, jejich zapojení do problematiky výkonu trestu na mladistvých pachatelích trestné činnosti
Vytýčení hlavního cíle výkumu a práce
Zpracování praktické části kvantitativním výzkumem za pomoci studia materiálů a dokumentů
Vyhodnocení výsledků praktické části

Rozsah práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

VEČERKA, Kazimír. Mladiství pachatelé na prahu tisíciletí. Praha: Institut pro kriminologii, 2004. 139 s. ISBN 80-7338-033-1.

NETÍK, Karel. Aktuální otázky boje s kriminalitou mládeže a souvisejícími negativními jevy. III. Praha: Výzkumný ústav kriminologický při Generální prokuratuře ČSSR, 1987. 206 s.

FALTIN, Michal. Delikvencia detí a mladistvých. Bratislava, 1972.

ŠTÍPEK, Jaroslav. Delikvence dětí a mládeže v ČSSR. Praha, 1974.

ŠTABLOVÁ, Renata. Návykové látky a kriminalita. Praha: Policejní akademie České republiky, 1995. 186 s. ISBN 80-85981-07-6.

JELÍNEK, Jiří. Trestní zákon a trestní řád. Praha: Linde, 2003. 938 s. ISBN 80-7201-414-5.

MAREŠOVÁ, Alena. Drogy a česká vězeňská populace v kontextu drogové scény a trestněprávní legislativy. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003. 126 s. ISBN 80-7338-018-8.

HAJNÝ, Martin. O rodičích, dětech a drogách, Praha: Grada publishing s.r.o., 2001. 136 s. ISBN 80-247-0135-9.

MACEK, Petr. Adolescence, Praha: Portál s.r.o., 2003. 144s. ISBN 80-7178-747-7.

Vedoucí bakalářské práce: **Mgr. Štefan Chudý, Ph.D.**
Ústav pedagogických věd

Datum zadání bakalářské práce: **23. února 2007**

Termín odevzdání bakalářské práce: **25. května 2007**

Ve Zlíně dne 23. února 2007

L.S.

Ing. Jitka Chudarová
pověřená děkanka

prof. PhDr. Vlastimil Švec, CSc.
ředitel ústavu

ABSTRAKT

Tato práce pojednává o delikventní mládeži, recidivě a vlivu drogové závislosti na tyto jevy. Zabývá se mladistvým z hlediska vývojové psychologie a zdůrazňuje faktory zvyšující riziko delikventce a drogových závislostí. Popisuje vlivy působící na dospívajícího člověka: celospolečenské, rodinu, školu a vrstevnické party. Další zaměření je na drogy a drogové závislosti, včetně druhů prevence a léčby. Práce rozebírá příčiny a strukturu delikvence mládeže a uvádí soubor možných opatření aplikovaných při spáchání trestného činu mladistvým.

Klíčová slova:

Mladistvý, mládež, adolescence, syndrom hyperaktivity, droga, anomie, sociální patologie, sociální deviace, flashback, úzus, abúzus, syndrom závislosti, primární prevence, sekundární prevence, terciální prevence, kriminalita, kriminologie, delikvence mládeže, disociální chování, asociální chování, antisociální chování, penologie, alternativní tresty, výchovná opatření, ochranná opatření, trestní opatření, recidiva.

ABSTRACT

Current business dissert on delinquent adults only, flare up and authority dope dependencies at following effect. Deal with adolescent from aspects evolutionary behaviour and emphasizes factors compounding adventure delinquent and dope dependence. Describes authorities applied at adolescent fellow: corporate, family, chautauqua and contour furrow gang. Another canalization be on dope and dope dependencies, cum companions prevention and cure. Business construes causes and compages delinquent adults only and features file feasible acquisition applied at commission of a crime adolescent.

Keywords:

Adolescent, adults only, adolescence, complex arc-hyperbolic function, drug, anomite, culturology pathology, culturology deviation, flashback, custom, abuse, complex dependencies, coarse - grained prevention, derived prevention, great primer prevention, criminality, criminology, delinquent adults only, disocial behaviour, asocial behaviour, antisocial behaviour, penology, alternative goss, educational acquisition, covering acquisition, criminal acquisition, flare up.

Poděkování

Děkuji panu Mgr. Štefanu Chudému, Ph.D. za velmi užitečnou metodickou pomoc, cenné rady a připomínky, které mi poskytl při zpracování bakalářské práce.

Brno 10.5.2007

Tomáš Prokš

OBSAH

ÚVOD	7
I TEORETICKÁ ČÁST	9
1 ČINITELE VÝVOJE JEDINCE V DOSPÍVÁNÍ	10
1.1 PSYCHICKÝ A FYZICKÝ VÝVOJ	11
1.2 VLIVY SOCIÁLNÍHO PROSTŘEDÍ	16
2 ZÁVISLOST NA DROGÁCH	23
2.1 ZÁKLADNÍ CHARAKTERISTIKA DROG	25
2.2 DROGOVÁ ZÁVISLOST A JEJÍ ZNAKY	29
2.3 PREVENCE A LÉČBA ZÁVISLOSTÍ.....	31
3 DELIKVENCE MLADISTVÝCH.....	34
3.1 PŘÍČINY A STRUKTURA DELIKVENCE MLADISTVÝCH.....	36
3.2 POSTAVENÍ MLADISTVÝCH Z HLEDISKA TRESTNÍHO PRÁVA	40
3.3 OPATŘENÍ A RECIDIVA.....	42
II PRAKTICKÁ ČÁST.....	47
4 VYMEZENÍ ZKOUMANÉ PROBLEMATIKY	48
5 SHRUTÍ DOSAVADNÍCH POZNATKŮ	49
6 CÍLE VÝZKUMU	50
7 POPIS VÝZKUMNÉ PROCEDURY	51
8 VÝSLEDKY VÝZKUMU	53
9 ZÁVĚRY.....	60
ZÁVĚR	61
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	63
SEZNAM TABULEK	66
SEZNAM PŘÍLOH	67

ÚVOD

Za téma své bakalářské práce jsem si zvolil: „Delikvence mladistvých a recidiva v závislosti na zneužívání návykových a psychotropních látek.“ Jedná se o aktuální problém, kterému je potřeba věnovat pozornost. Delikvenci mladistvých, recidivu i drogovou závislost můžeme bez váhání zařadit mezi sociálně patologické jevy, které ohrožují zdravý vývoj celé společnosti, zejména mladé generace. V zájmu nás všech je hledat efektivní metody, jak formovat mladistvé k zdravému životnímu stylu.

Cílem práce je prozkoumat, jakou roli hraje drogová závislost při delikvenci mladistvých a recidivě a poukázat na možná řešení tohoto významného společenského problému. Celá práce se skládá ze dvou částí: teoretické a praktické. V teoretické části se v první kapitole zaměříme na osobnost mladistvého z hlediska psychologie, pedagogiky a sociologie. Tento interdisciplinární přístup je důležitý, abychom daný jev posuzovali v souvislostech. Pokud bychom totiž mladistvého vymezili pouze z pozic práva a kriminologie, získali bychom neúplný obraz bez nezbytného kontextu. Za mladistvého označujeme osobu ve věku 15-17 let, která se nachází ve vývojové fázi mezi dětstvím a dospělostí. Jedinec se odpoutává od rodinného prostředí a formuje se jeho identita včetně vztahu k odpovědnosti. Zdůrazníme faktory, které zvyšují riziko sociálního selhání a odtud se může dospívající snadno dostat k návykovým a psychotropním látkám a delikvenci. Od celospolečenských vlivů se přesuneme ke zkoumání vlivu rodiny, školy a vrstevníků na vznik patologických jevů. V druhé kapitole shrneme poznatky o drogové závislosti a faktorech, které k ní vedou. Mnoho dospívajících zkouší nové věci, riskují a experimentují a to se týká i omamných a psychotropních látek. Častý bývá přechod od legálních drog jako je tabák a alkohol k nelegálním, kde se nejčastěji zmiňuje marihuana, pervitin a extáze. Ve třetí kapitole budeme zkoumat delikvenci mladistvých, vzájemné vztahy mezi jedincem, recidivou a drogou, dále pak institucionální působení na mladistvé delikventy. Zaměříme se také na postupy, jak těmto problémům předcházet nebo je efektivně řešit. Důraz se klade na alternativní opatření k trestu odnětí svobody. Pokud jedinec nemá dostatečnou motivaci ke změně a chybí mu i rodinné zázemí často dochází k recidivě trestné činnosti.

Praktická část se bude skládat z kvantitativního výzkumu s využitím metod: analýza dostupných materiálů, dotazníku a rozhovoru včetně vyhodnocení. Cílem bude potvrdit nebo vyloučit stanovené hypotézy.

Za použité metody celé práce uvádím: monografickou metodu, zúčastněné pozorování, analýzu materiálů a písemných pramenů, dotazník a rozhovor.

Zpracovaná tematika je postavena na třech složkách: znalostech autora, volné interpretaci prací jednotlivých odborníků (to bývá označeno příjmením autora a rokem vydání publikace) a doslovné interpretaci autorů (zde je navíc uvedena strana textu a samotný text je označen na začátku a na konci uvozovkami).

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 ČINITELE VÝVOJE JEDINCE V DOSPÍVÁNÍ

Každý z nás prožívá určitý životní příběh, který má své důležité události. Co vše formovalo naši osobnost? Jakými křížovatkami jsme prošli, jaké máme nedořešené otázky, úkoly, hodnoty i přání? Co ovlivňuje naše úspěchy nebo neúspěchy? Takové a podobné otázky si často kladou právě mladiství a to v období, kdy se formuje jejich identita.

Termín mladistvý se používá především v rovině práva a kriminologie a označuje osobu, která dovršila patnáctý rok a nepřekročila osmnáctý rok svého věku. Právní postavení mladistvého popíšeme podrobně v kapitole 3.2. Nyní se zaměříme na vymezení terminologie z hlediska psychologie, pedagogiky a sociologie, abychom danou tematiku mohli posuzovat v souvislostech a lépe se orientovali ve faktorech, které zvyšují riziko, že se jedinec ve svém životě dostane na „šikmou plochu.“ To dále úzce souvisí s posuzováním příčin delikvence mladistvých.

Psychologie používá termín „adolescence“, která zahrnuje vývojové období od 15 do 20 (22) let. Odlišuje se od ostatních etap a je vnitřně diferencovaná. Dochází k dokončení pohlavního dozrání, psychického, fyzického a sociálního růstu. Počátek je spojován s plnou reprodukční zralostí. V jejím průběhu se obvykle dokončuje tělesný růst. Za důležitá se považují především kritéria psychologická (dosažení vlastní identity), pedagogická (ukončení vzdělávání a uplatnění na trhu práce) a sociologická (přijetí určitých rolí).

Prof. Kuric a kol. (1986, str. 231) uvádí: „adolescencí se nazývá vývojové období, které začíná ukončením pohlavního dospívání a končí nástupem dospělosti, což nelze jednoznačně časově vymezit. Obvykle se jako dolní hranice uvádí 15. až 16. rok, jako horní hranice 18. až 21. rok.“

Doc. Macek (2003, str. 10) adolescenci rozlišuje na tři fáze: „časnou adolescenci v časovém rozmezí zhruba 10(11)-13 let, střední adolescenci vymezenou přibližně intervalem 14-16 let a pozdní adolescenci od 17 do 20 let.“

V pedagogickém slovníku (1998, str. 133) se můžeme setkat s pojmem mládež, který je definován jako: „sociální skupinu tvořenou lidmi ve věku přibližně od 15 do 25 let, kteří již neplní role dětí, avšak společnost jim ještě nepřiznává role dospělých. Má charakteristický způsob chování a myšlení, jiný systém norem a hodnot. Každá generace mládeže, reprodukuje některé kulturní hodnoty dané společnosti, jiné odmítá a vytváří

hodnoty nové. Proto vzniká v průběhu socializace mládeže určité napětí, vyvolané její větší schopností prosazovat nové věci, ale menší ochotou společnosti tyto změny připustit.“

Sociologický slovník (2001) termín mládež neuvádí, je zde pouze podobný termín: „mládí“ (2001, str. 160), které je definované: „jako fáze životního cyklu mezi dětstvím a dospělostí, charakterizována dokončováním fyzických změn, přípravou na převzetí rolí dospělého, odpoutávání od primární rodiny, hledání nové hodnotové orientace, hledáním nových autorit a konkrétnější přípravou na budoucí povolání. Prožitek „krize dospívání“ v mládí je způsoben především různou rychlostí biologického, psychického a sociálního vývoje dospívajícího. Biologicky je např. dospívající připraven k sex. životu a reprodukci, ne vždy však psychicky a téměř nikdy sociálně. Časově se obtížně vymezuje. Za jeho počátkem může být dokončení základní školní docházky a koncem vstup do zaměstnání a založení rodiny.“ Mládež má významnou a nezastupitelnou funkci ve společnosti. S růstem společenské dynamiky stoupá i význam mládeže, především důraz na jejím zdravém vývoji.

V této kapitole jsme se zaměřili na definování základních pojmů používaných pro jedince od 15 do 18 let a to v různých rovinách. Právo a kriminologie uvádí termín „mladiství“, psychologie popisuje „období adolescence“ a pedagogika a sociologie užívá termínů „mládež a mládí.“

1.1 Psychický a fyzický vývoj

V podmínkách dynamické společnosti se mění obraz, průběh a význam období adolescence. Narůstající počet empirických výzkumů ze života mládeže naznačuje zvýšený zájem o tuto životní etapu. Při zkoumání mládeže se přidržíme zdravého a žádoucího vývoje, abychom ho mohli porovnat s odchýlením od normy. Právě porozumění tomu, co se odehrává v psychickém a fyzickém vývoji adolescentů, přispívá k předcházení a účinnému řešení negativních jevů jako je delikvence a drogová závislost, o kterých budou pojednávat další kapitoly.

Prof. Kuric a kol. (1986, str. 234) zdůrazňuje: „nejvýznamnější změny během adolescence se odehrávají v psychice.“ Vedle toho dochází ke změnám také v oblasti fyzické a sociální a všechny tyto jednotlivé oblasti se vzájemně ovlivňují a doplňují. Obecně je toto období charakterizováno formováním identity, tzn. celistvé představy o sobě jako

jedinečné osobnosti. Jde o druhou fázi dospívání a musíme i zde počítat s určitou individuální variabilitou ve vývoji.

Rizikové faktory pro další vývoj si s sebou jedinec může nést i z dřívějších období. Mohou být vrozené nebo být získané v průběhu života. Často zmiňovaným postižením je syndrom hyperaktivity. Dříve byl označován jako lehká mozková encefalopatie nebo minimální mozková disfunkce. Jedná se o lehké postižení mozku vzniklé v prenatálním nebo perinatálním období (komplikace v těhotenství, kuřáctví a alkoholismus matky atd.) Postihuje kolem 5% dětí, v poměru 5-6 chlapců na jedno děvče. Děti takto postižené trpí častěji funkčními poruchami čtení psaní, jsou neklidné, nesoustředěné, mají neurotické poruchy a poruchy chování. Syndrom hyperaktivity je u adolescenta spojován s impulzivitou, agresivitou, záchvaty vzteku a sníženým sebehodnocením.

Základní charakteristiku tohoto období lze shrnout takto:

Vlastní identita. Jedinec hledá vztah k sobě samému. Je to odpověď na otázku: „Kdo vlastně jsem?“ a „Kam kráčím?“ Doc. Říčan (2004, str. 217) k tomu uvádí: „Bývá to zápas těžký, zvláště pro ty, kterým se nepodařilo dobře splnit předcházející vývojové úkoly v pubescenci nebo i dřívějších vývojových obdobích.“ Můžeme tento jev také charakterizovat vývojovým konfliktem identita proti zmatenosti rolí. Hledat svou identitu znamená experimentovat. Objevuje se těkavé střídání názorů, sportovních aktivit, experimenty v erotickém životě, s náboženstvím atd. Experimentování a riskování může také zasahovat do oblasti sociální patologie (např.: krádeže, konzumace alkoholu a drog, rizikové sexuální chování, inklinace k extrémistickým subjektům). Bouřlivost a rozporuplnost adolescentního hledání, které směřuje k vlastní identitě, znamená rozchod s méně uvědomělou, naivní, ale přece jen fungující identitou dítěte. Opuštění starých jistot a následný zmatek může v některých případech vést i k duševním poruchám.

Adolescent se snaží porozumět sobě samému, svým citům, hodnotám, postojům, získat sebejistotu a reálnou představu o světě kolem sebe. Zbavuje se pubertálního egocentrismu a subjektivismu. V podmínkách dynamické a pestré společnosti, jako je naše, jsou adolescenti postaveni před téměř nekonečný počet možností, jak se chovat a co v životě dělat.

Důležitou kategorií je sebepojetí, tzn. jak jedinec vnímá sám sebe. S tím úzce souvisí sebehodnocení. To je ovlivněno na jedné straně sociálními interakcemi (rodina, škola,

vrstevníci aj.) a na druhé straně s mírou úzkosti, převládajícím emotivním laděním a temperamentovou dimenzí stabilita-labilita. Zde je třeba zdůraznit, že větší tendenci k patologickému jednání vykazují jedinci labilní, se sklony k agresivitě a násilí, špatně se ovládající, kteří neumí zvládat zátěžové situace. Předmětem sebehodnocení se často stávají výkonové charakteristiky, zejména školní výkon je důležitý z hlediska pracovního uplatnění.

Psychosexuálního zrání. Vztah k sexualitě se v celé společnosti výrazně liberalizoval. V této souvislosti se mluví o sexuální revoluci. Za posledních 17 let směřoval vývoj k větší otevřenosti a diferencovanosti v postojích na předmanželský sex, antikoncepci, homosexualitu i specifické sexuální praktiky, což se odrazilo i na chování mládeže. Mladí lidé jsou vystaveni působení sexuálních podnětů v reklamě, časopisech, televizi nebo kině, zvýšila se nabídka a dostupnost antikoncepce. Všechny tyto změny poskytují dospívajícímu více svobody. Na druhou stranu se ale můžeme setkat s konflikty, neboť hranice pro „přiměřené chování“ jsou méně jasně vymezeny než v minulosti. Zde je důležitá úloha rozumné sexuální výchovy, která by pouze nehrozila a nezakazovala, ale která by spíše zdůrazňovala odpovědnost jedince za sebe i za druhého v jakýchkoliv mezilidských vztazích, zvláště v intimních kontaktech. Tabuizování tohoto velmi důležitého tématu pro dospívající není řešením. V zájmu zdravého vztahu k sexualitě je vhodné mladému člověku vhodnou formou sdělovat, že sexualita je přirozená, vítaná a zdravá, ale že s sebou přináší určitou odpovědnost.

Erotické vztahy, které mají v adolescenci ostrý start, se u většiny dospívajících záhy spojují se sexuálním chováním. Do tohoto období je zpravidla lokalizován první pohlavní styk, který můžeme označit za důležitý vývojový mezník. Celkový věk pro první pohlavní styk se snížil, přístup dospívajících k sexualitě je však diferencovaný podle životního stylu a hodnotové orientace. U chlapců a dívek nacházíme rozdílný sociální kontext sexuálního chování. Tradiční mužská role je spojována s aktivitou, dobýváním i určitou dávkou agrese. Chlapci často zdůrazňují svoje sexuální kompetence a zkušenosti, čímž se snaží zvyšovat svůj sociální status u vrstevníků. U děvčat převažuje hodnocení vlastní atraktivity pro druhé pohlaví, ani pocit slasti se při prvních stycích nemusí dostavit. Dívky bývají často zklamané a mohou být touto zkušeností i traumatizovány. Negativní postoj k sexualitě může být také způsoben jednak špatnou výchovou nebo sexuálním zneužíváním v dětství.

Tělesný vývoj. Bývá charakterizován biologickými a fyziologickými změnami, které postupně vedou k úplné dospělosti. Zpomaluje se růst těla, postava dostává konečné

dospělé proporce. U chlapců mohutní svalstvo, u dívčí postavy dochází k růstu ňader a boků. Vlastní tělo je předmětem výrazné pozornosti. Shodná výška s dospělými symbolizuje vyrovnání pozic a posiluje sebevědomí. Jedinci kladou důraz na fyzickou sílu, což se projevuje při sportu nebo ve vrstevnických skupinách. Pokud je uplatňována ve vztahu k výrazně slabším jedincům, bývá výrazem osobní nejistoty, nezralosti nebo pocitů méněcennosti.

Tělesný vzhled vytváří oporu sebevědomí a podporuje pocit jistoty a atraktivity. Tělo je srovnáváno s vrstevníky i aktuálně přijímaným ideálem, pomáhá také dosáhnout uspokojivé prestiže, zejména u druhého pohlaví. Při dlouhodobé nemoci nebo zdravotním postižení může dojít k nežádoucímu podlomení sebevědomí a přiměřeně průbojného chování (asertivity), která je významnou obranou před některými nežádoucími vlivy.

Vztahy k rodičům. U dospívajících charakterizuje klinický psycholog Biddulph (1997, str. 104) takto: „potřebují vytvářet a udržovat určité neshody s rodiči, aby nahromadili dostatek energie k odchodu. Neberte si to příliš osobně.“ Dominuje zde často snaha o zrovnoprávnění vlastní pozice. Není to ovšem pubertální, naivní, dětská vzpoura. Adolescent je vzdělanější, zkušenější, připravuje se na situaci odchodu z domova rodičů a převzetí odpovědnosti za svůj život v plném rozsahu. Konflikty mezi dospívajícími a rodiči zahrnují obvykle běžné aspekty každodenního života jako jsou studijní výsledky, dělba domácích prací, neuklizený pokoj, hlasitá hudba atd. Typická je také zvýšená kritičnost adolescentů vůči rodičům, jeví se jim jako nudní, konvenční, svázáni spoustou kompromisů a stereotypů či zastaralým myšlením. Vhodnou odezvou je aktivní vysvětlování života v souvislostech a obhajoba svých postojů. Přesně tohle dospívající potřebují: vědět, že jsou bráni vážně. Při ignorujícím nebo represivním přístupu dochází k oslabení sebedůvěry. Konfrontací a sporem se ale v dobře fungující rodině vztah mezi adolescentem a rodiči nevyčerpává. Objevují se také chvíle harmonie a důvěrných rozhovorů, které obě strany bezesporu potřebují. Adolescenty je nutné vést k osobní odpovědnosti za své jednání a samostatnosti při plnění přidělených úkolů. Pokud dojde k hlubokému odcizení mezi dospívajícím a rodiči, může se jednat o varovný signál nežádoucího vývoje.

Vrstevnické vztahy a skupiny. Tvoří důležitou oblastí sociálních aktivit adolescentů. Jedinec souběžně s emancipací od rodiny posiluje nové a diferencovanější vztahy

k vrstevníkům. . Dospívající si mezi sebou vytváří zvláštní znaky i specifickou subkulturu, s odlišným vyjadřováním, oblečením a úpravou. Připravuje se tak na nové a trvalejší vztahy v dospělosti. Ty mu nyní dávají jistotu, kterou ztrácí odpoutáváním od rodiny. U dívek je v centru přátelského vztahu obvykle otevřená komunikace, sdílení pocitů, dále je ceněna upřímnost, důvěra a inteligence. Chlapci jsou více kolektivní, staví na společných aktivitách a zájmech. V osobních vztazích nejsou zpravidla tak emocionálně zaangażovaní, spíše oceňují výkon, různé dovednosti a autoritu. Předpokladem k dosažení dobré sociální pozice ve skupině je atraktivita. Nejvýznamnějším společným zájmem tohoto období je sport. Sportovní trénink i utkání nacvičuje dobrovolnou kázeň a podřízení se kolektivu.

Velkým rizikem tohoto období jsou závadové party, kde se jedinec může setkat s tabákovými výrobky, alkoholem a aktivity takových skupin směřují za hranice společensky tolerovaného chování.

Morální a hodnotový vývoj. Opírá se opírá o novou kvalitu myšlenkových operací. Dospívající pracuje s termíny, které jsou obecnější a abstraktnější. Teprve nyní chápe pojmy jako spravedlnost, pravda, právo apod. Osvojování mravních norem je považováno za klíčový aspekt socializace. Adolescent překonává egocentrismus předchozího období a rozvíjí osobní morálku - svoje hodnocení toho, co je správné a špatné. Při řešení konkrétního problému se nespokojí s jedním řešením, uvažuje o alternativách a systematicky je hodnotí. Nový způsob myšlení mění postoj dospívajícího k celému světu a zejména k lidem. Často srovnává realitu s tím „co by mělo být“ tedy s ideálním stavem. Vystupňovaný pesimismus často pramení z přehnané kritičnosti, nespokojenosti a zklamání. Adolescenti preferují jednoznačná, zásadní a rychlá řešení. Kompromis je chápán jako řešení obecně méně kvalitní a nepříliš žádoucí.

Doc. Říčan (2004) v této souvislosti hovoří o „adolescenčním morálním fanatismu.“ Tento postoj bývá postupně překonán a jedinec dosahuje mravní dospělosti, která se projevuje zformovaným etickým životem.

Morální vývoj se těsně propojen s formováním hodnot a filozofické orientace. Lze konstatovat, že s vývojem společnosti se mění i význam některých hodnot. Nejvýše ceněnou hodnotu postindustriální společnosti je individuální svoboda, možnost volby a sebeuplatnění, na rozdíl od doby agrární a počátků industriální doby, kdy se cenila podřízenost člověka pozemským (králi, šlechtě) a nadpozemským autoritám (Bohu). Vývoj hodnotového

žebříčku nemusí být kontinuální, ale pod vlivem životních změn (nástup do zaměstnání, manželství atd.) se může výrazně měnit.

Větší význam v tomto období začínají mít hodnoty související s partnerským životem. Pod vlivem společnosti s tržním hospodářství je kladen stále větší význam na výkon. Hodnotová preference každého jedince hodně napovídá o rizikovosti jeho jednání.

V této podkapitole jsme si shrnuli základní znaky psychického a fyzického vývoje v adolescenci. Uvedli jsme také faktory zvyšující riziko nežádoucího vývoje. Jedinec v tomto období hledá svoji identitu, to je také klíčovým úkolem tohoto období. Pro potřeby této práce je důležitá tendence experimentovat, která může mít výrazné negativní důsledky. Adolescent se postupně odpoutává od rodiny a nacvičuje si vykročení do samostatného života. Dokončuje se fyzický vývoj a také psycho-sexuální zrání. Jeho zájmy a energie směřují mezi vrstevníky. V oblasti myšlení dosahuje vývoje. Na konci tohoto období je již jedinec připraven sám o sobě rozhodovat, nést odpovědnost za své jednání, dotváří si obraz sebepojetí a sebevýchovy. Nalézt vlastní jedinečnost znamená odlišit se jasně od ostatních. Mnohé negativní vnější projevy dospívajících jsou projevem nejistoty mladého člověka v otázce identity a obranou proti úzkosti. Cílem konfliktního chování může být snaha získat od okolí odezvu a ujistit se o vlastní hodnotě. Těmto poznatkům by měl být přizpůsoben výchovný přístup rodičů i učitelů.

1.2 Vlivy sociálního prostředí

Abychom získali ucelenou představu o vlivech sociálního prostředí, musíme začít u celospolečenského kontextu. Tyto jevy nemusí být na první pohled příliš viditelné, ale přesto nás výrazně limitují, tvoří totiž rámec našeho sociálního prostředí.

Jsme součástí západní (euroatlantické) civilizace, která vyrostla na antické tradici s výraznou modifikací křesťanství, které dominovalo až do nástupu osvícenství. V průběhu novověku se jednotný vývoj rozdělil na tři větve: severoamerickou, západoevropskou a východoevropskou. Za globální mocnost je považována od konce 2. světové války severoamerická kultura. Jako protiváha, která by mohla vyvažovat její nedostatky může být považována evropská integrace v rámci Evropské unie. Doc. Matoušek a kol. (1998) uvádí tyto charakteristiky soudobé civilizace:

- racionální pochopení skutečnosti spojené s vysokou prestiží vědy a slábnutím vlivu náboženství,
- vysoká míra svobody jednotlivce regulovaná odpovědností vůči společnosti a ideály Francouzské buržoazní revoluce, které jsou formulovány ve známém hesle: „Volnost – Rovnost – Bratrství.“
- k ideálům jednotlivce patří poznávání pravdy a mravnost (toto je v odlišné oproti USA, kde je rozšířen pragmatický ideál společenského úspěchu,
- v sociální oblasti je preferována dobře fungující společnost, řízená na základě racionálního poznání společenských zákonitostí.

Můžeme se také setkat s celou řadou dalších přívlasků pro naši společnost: postmoderní, postindustriální, liberálně-demokratická, informační a další.

Postmodernismus je filozofický směr, který nahrazuje univerzální platný smysl světa a věcí množstvím rovnocenných konceptů. Vychází z principu, že možné je všechno. Typická je pro něj široká pluralita, jeho kritici mu vytýkají nejednotnou interpretaci světa, což může spolu s dalšími faktory u dospívajícího člověka vyvolávat pocity dezorientace, prázdnotu, ztrátu jasných hodnot a nejasné deprese.

Postindustriální období charakterizuje odklon od důrazu na zemědělskou a průmyslovou produkci.

Liberální demokracie znamená společenské uspořádání, vycházející z vlády lidu. Důraz je kladen na co nejmenší zasahování státu do práv a svobod jednotlivce a v hospodářské sféře „volnou ruku trhu.“ Politolog Pehe (2002) zdůrazňuje čtyři základní pilíře, na kterých stojí moderní demokratické systémy: instituce a mechanismy politické demokracie, tržní hospodářství, občanskou společnost a právní stát. Správné fungování každého z těchto pilířů je do určité míry ovlivněno fungováním všech ostatních. Právě nižší míra sociální regulace a oslabování sociálních vztahů u některých mladých lidí vyvolává chybnou představu, že si mohou dělat, co chtějí, a jakékoliv mantinely osobní svobody jsou nepřipustným omezováním. Neuvědomují si totiž, že svoboda jednotlivce končí tam, kde začíná svoboda druhé a také, že svoboda musí být spojena s odpovědností vůči sobě i společnosti.

Informační společnost vyjadřuje význam informací a jejich přenosu. Informace se stává zbožím a její hodnota neustále narůstá. Většina mládeže dnes využívá moderní

technologie a zejména internet. Nejdříve slouží jako zábava, později i jako pracovní prostředek. Souvisí s narůstajícím významem vzdělání a postupným zužováním prostoru pro nekvalifikovanou pracovní sílu. Způsob využívání internetu má široký rozsah od vzdělávání, zájmových aktivit až po získání návodů na výrobu drog a výbušnin.

Prof. Halík (2004) ve vývoji evropské civilizace zdůrazňuje jednotící prvek (religio), který posiluje soudržnost celé společnosti. Do ranného novověku tímto prvkem bylo nepochybně křesťanství se svými hodnotami „Víra – Naděje – Láska.“ Církev se stala institucí, která nejen hlásala víru, ale zároveň reprezentovala a spravovala „posvátný řád“, který držel společnost pohromadě. Pod vlivem humanismu, renesance a osvícenství došlo k rozvoji přírodních i humanitních věd. Věda jako nositel pokroku a štěstí se stala novým jednotícím prvkem a arbitrem pravdivosti. V průběhu 20. století se stala příliš komplikovanou a specializovanou a přestala být „společným jazykem“. V současnosti se těžiště jednotícího prvku ve společnosti přeneslo na média. Nabízejí symboly, interpretují svět, předkládají podmanivé příběhy, ovlivňují styl myšlení a chování lidí. Bez mediální roviny má jakákoliv myšlenka nebo společenský jev mizivou naději na dosažení společenského vlivu.

Nezanedbatelný vliv mají média na děti a mládež, zejména televizní pořady spojující násilí a zábavu. Násilí je pak vnímáno jako něco zcela běžného, standardní komunikační prostředek. Přijetí násilí jako normy pro jednání je už samo o sobě patologií a má kriminální charakter. Prostřednictvím médií dochází k propagaci idolů, jejichž chování se pohybuje za hranicemi normality a někdy i za hranicemi zákona. Jedinec si toto emocionální ladění v „mediální pseudorealitě“ může přenášet i do reálného života.

Pro ilustraci tohoto problému doc. Matoušek a kol. (1998, str. 103) uvádí tyto negativní jevy zaznamenané u komerční televize Nova:

- „samoučelné zobrazování násilí a jeho zlehčování,
- vulgární zobrazování sexu a lidského těla snižující lidskou důstojnost,
- agresivita zaměřená proti některým náboženským, politickým, sociálním, etnickým či jiným skupinám,
- špatný příklad pro děti a mladistvé ohrožující jejich psychický, morální a sociální vývoj.“

Západní společnosti můžeme dále rozdělit na subkulturu konzervativní (tradicionalistickou), opírající se o tradiční náboženství a s ním související prověřené hodnoty i způsoby chování, modernistickou, vyznávající ideál osobního úspěchu a konzumu jako znaku společenské prestiže, a postmateriální (kulturně tvořivou), která je orientována na osobnostní rozvoj, spiritualitu, vzdělání a uchování přírody.

Právě konzumní životní styl klade důraz na materiální spotřebu, která se stále uměle zvyšuje. Může mít i demonstrativní charakter a je považována za negativní jev. Přehnané hedonistické tendence mohou snadno jedince zavést do světa drog. Konzumnost je spojována s absencí vyšších nemateriálních hodnot. Život přestává mít smysl, má pouze náplň a tou je výkon a uspokojování potřeb. Angažovanost pro nadosobní hodnoty za cenu omezení stávajícího komfortu je nežádoucí. Stále se zvyšující výroba a spotřeba hmotných statků také často poškozuje životní prostředí.

Vedle obecných společenských jevů se jako činitel prvořadého významu, který ve velké míře determinuje zdravou osobnost jedince, uvádí rodina. Jedná se o primární sociální skupinu, která poskytuje pocit bezpečí a smyslu. Je tvořena minimálně rodiči a dětmi, což označujeme za „nukleární rodinu.“ Mezi její základní funkce patří: biologická, reprodukční, emocionální, ekonomická, socializační a výchovná. Ve vývoji rodiny dochází k určitým změnám, rodina se zmenšuje, klesla porodnost a přibývá nesezdaných párů nebo dvoukariérních manželství bez dětí. Někteří sociologové se domnívají, že rodina jako instituce je v krizi, což se odráží na vysoké míře patologických jevů ve společnosti, jiní jim oponují, že se jedná pouze o formování nových měřítek pro vymezení pojmu rodina.

U mládeže by měli rodiče především usilovat o nenásilnou podporu, porozumění, formování žádoucích hodnot v oblasti přípravy na zaměstnání, citové a mravní výchovy a životních cílů. Pokud je vztah rodičů, rodiny a jejího okolí dostatečně pevný a harmonický, jedná se o důležitou výchovu příkladem. Obecně se doporučuje středně omezující výchovný styl a především její jednotné pojetí ze strany rodičů. Dospívající se cítí přijímán a respektován, ale zároveň jasně ví, kde jsou hranice toho, co ještě smí a co už si dovolit nemůže. Nadměrné ochraňování ani opačný extrém, příliš represivní výchova, nesměřuje k zdravě sebevědomému jedinci, spíše vede k nesamostatnosti nebo vnitřnímu napětí. Důležité je správné reagování na zátěžové situace pro mladého člověka, aby nedocházelo k zbytečnému zvyšování napětí a podkopávání sebedůvěry. Mnozí rodiče mají nedostatek informací, jak předcházet a řešit patologické jevy v chování mládeže a v takových případech

je vhodné obrátit se na odborníky. Za zásadní se považuje, zda je rodina funkční nebo nefunkční tzn. zda plní své základní funkce. Mezi rizikové rodinné prostředí patří rodiny podnikatelů, které ve snaze zajistit vysoký materiální standard nemají na děti čas. Místo zájmu o ně je zahrnují drahými dárky a vysokým kapesným. Druhá riziková skupina jsou sociální rodiny, které jsou zahlceny existenčními starostmi, často se jedná o nezaměstnané nebo přímo kriminální rodiny. V obou případech nedochází k uspokojování fyziologických, psychických a sociálních potřeb a rozvíjení pozitivních zájmů. Při nežádoucím vývoji se u dospívajícího objevuje některý ze dvou psychických stavů: Frustrace – stav neuspokojení v důsledku zablokování cesty k cíli, Deprivace – dlouhodobé neuspokojování základních psychických, fyzických a sociálních potřeb.

Doc.Vágnerová (1999) uvádí několik charakteristik rizikových rodičů:

- Především jde o osoby, které mají agresivní sklony a nedostatečnou schopnost se ovládat. Můžeme sem zařadit jedince s anomálním vývojem: psychopaty, alkoholiky, toxikomany a další.
- Rodiče často nemají na své děti čas, protože jsou zahlceni problémy. Jde o lidi v dlouhodobé stresové situaci, nezaměstnané, s neuspokojivým citovým životem.
- Lidé, kteří mají děti, ale nestojí o ně. K řádnému rodičovství nemají dostatečnou motivaci. Zanedbávání výchovy, zejména citové, má pak negativní důsledky pro dítě i v dospělosti. Mohou vzniknout chybné vzorce chování.

Odborníci se shodují, že zdravá a správně fungující rodina je nejspolehlivější prevencí veškerého patologického jednání.

Vedle rodiny zaujímá důležité postavení také škola, která je především vzdělávací a výchovnou institucí. Všeobecně se od ní očekává vytváření předpokladů pro úspěšný vstup mladé generace do profesionálního a občanského života. Vedle toho také ovlivňuje osvojení si aktivního přístupu dětí a mládeže k trávení volného času, nabízí nepovinné předměty, kroužky, využívání sportovního hřiště nebo kulturní akce. Školní prostředí je často považováno za rizikový činitel a proto je důležitá preventivní činnost, která by měla být systematická a dlouhodobá za použití účinných postupů např.: přednášky, besedy, nácvik sociálních dovedností nebo pozitivní alternativy pro ohrožené. Důležitá je také spolupráce s rodiči, komunikace s prospěšnými institucemi jako jsou např.: Pedagogicko-

psychologické poradny. Poznatek, že k většině patologických jevů dochází ve volném čase mládeže, vedl k rozvoji a rozšiřování volnočasových aktivit organizovaných školou, což můžeme nepochybně považovat za kladný jev. Tuto sféru školního působení je nutné dále rozvíjet a vhodně reagovat na aktuální podněty.

Se selháváním se ve školním prostředí můžeme setkat jednak u učitele a pak tu máme také party vrstevníků. Mladí pedagogové mohou být nezkušení, stárnoucí zase příliš vyčerpaní. Učitelův nezájem či agresivita mohou být živnou půdou pro šikanování ve třídě. Není zcela vyjímečné, že učitel svým chováním agresorům „označí“ jedince, který je v nějakém ohledu odlišuje a jehož se pak i děti cítí oprávněny beztestně napadat.

V podkapitole 1.1 jsme zdůraznili, že v dospívání narůstá význam vrstevníků, se kterými jedinec zpravidla tráví více volného času než v předchozím období. Objevují se různé vrstevnické skupiny tvořené spolužáky, sousedy nebo sportovní týmy. Jde o skupinu mládeže stejného věku, jejíž význam spočívá především v tom, že v ní pokračuje proces socializace posiluje se emancipace mladého člověka od rodiny. Nároky na konformitu ve vrstevnické skupině jsou obvykle vyšší než v jiných skupinách. Jde o způsob vyjadřování, úpravu zevnějšku, preferenci hudebního stylu, postoj ke škole a další. Mezi vrstevnickými skupinami nacházíme také delikventní party. Jedná se o skupiny, které se vymknou běžným kritériím sociální kontroly a vytvoří si vlastní hodnotové preference. Některé party tráví volný čas v hernách nebo diskotékách a finanční prostředky si opatřují drobnými krádežemi, jež mohou přerůst v organizované, plánované akce napojené na překupníky. Je vhodné, aby rodiče měli alespoň základní přehled, s kým jejich dítě tráví volný čas. PhDr. Hajný (2001, str. 56) uvádí: „Nadměrná kontrola a vliv rodičů může dítě zbavit možnosti, aby se samo učilo poznávat lidi a jejich kvality, může je také dotlačit k velmi rafinovaným způsobům, jak své vztahy tajit. Nedostatečná péče a pozornost však dítě ponechává v situaci, kdy si opravdu nemusí vědět rady nebo nezná míru, za kterou už nemá jít.“

V této podkapitole jsme si shrnuli nejdůležitější vlivy sociálního prostředí. V obecném celospolečenském kontextu jsme hledali rizikové faktory pro vývoj mladého člověka. Vedle nižší míry sociálního dohledu to může být také zvyšující se výkonová orientace, která výrazně odčerpává energii pro ostatní sféry lidského života. Za rizikové se považuje i konzumní pojetí života. S celou řadou negativních vzorů se dospívající setkává v médiích, což vede k přijímání chybných vzorů. Za stěžejní pro vývoj jsme vyhodnotili rodinu. Zásadní problémy v tomto prostředí pak zvyšují míru možného selhání jedince

v životě. Nezanedbatelný vliv na formování jedince má také škola. Pro období dospívání je také charakteristické narůstání vlivu vrstevnických part. O delikventních partách bude blíže pojednáno v podkapitole 3.1.

2 ZÁVISLOST NA DROGÁCH

Společnost spojená s hektickým životním stylem, oslabováním rodinných a sociálních vazeb směřuje také k vyšší míře problémového a rizikového chování. Mezi příčiny tohoto jevu můžeme zařadit nižší institucionální kontrolu nad chováním občanů, tedy i mládeže, výkonovou orientaci a zvýšenou preferenci materiálních hodnot u některých skupin obyvatel. Jedním z významných rizik současnosti jsou návykové a psychotropní látky, které označujeme pojmem drogy. Uvádí se, že provází lidstvo po celý jeho vývoj, ale v 60. letech 20. století nastal jejich boom. V České republice došlo po roce 1989 v naší společnosti k enormnímu nárůstu spotřeby nealkoholových drog. Vidíme je zabavovat na letištích, ulicích našich měst, sledujeme záběry mládeže, která s drogami experimentuje nebo je na nich závislá. Skupiny mládeže, kamarádi, vrstevníci, se kterými se biologicky, psychologicky a sociálně oslabený a často nevyzrálý jedinec stýká, mají nesporný vliv na to, že adolescent sahá po návykových látkách a experimentuje. Vedle skupiny osob, pro které jsou drogy rizikovým ale výnosným obchodem, směřuje obvykle uživatel od experimentování až po těžkou závislost, která nezdědka končí smrtí.

PhDr. Nožina (1997, str. 127) k tomu dodává: „Drogy devastují jednotlivce, rodiny, společnosti. V souvislosti se zneužíváním drog narůstá zločinnost, dopravní a pracovní nehodovost, zhoršuje se fyzické i duševní zdraví populace, její schopnost reprodukce a rozvoje.“ Drogově závislí patří do skupiny s nejrizikovějším sexuálním chováním, sex pro ně často představuje prostředek k získání financí na drogu. Také používání injekčních stříkaček při intravenózním užívání drogy více osobami bez jakékoliv dezinfekce zvyšuje riziko nákazy infekční hepatitidou a virem HIV, jehož pandemie patří k celosvětovým hrozbám pro lidstvo. Drogy jsou významnou kategorií sociální patologie (někdy se také používají termíny jako anomie, sociální deviace a sociální dezorganizace).

Anomie je stav společnosti, kdy přestávají platit pravidla soužití, která jsou chápána jako samozřejmá a předpokládaná. Jestliže hodnoty a normy nejsou přesně definovány, nastává chaos, zmatek, který vede k pocitu osamělosti, strachu a odchýlenému jednání. Pojem anomie zavedl Emil Durkheim, dnes se již příliš nepoužívá.

Sociologický slovník /2001, str. 183/ uvádí: „sociální patologie je dřívější označení pro negativní jevy ve společnosti, které naznačovalo analogii s patologií postihující biologický organismus. Dnes se místo sociální patologie hovoří o sociální deviaci nebo o

sociální dezorganizaci. Jaké jevy jsou považovány za patologické nebo deviantní, se podle doby a kultury liší.“ Termín sociální patologie zavedl do sociologie Herbert Spencer, který hledal paralelu mezi patologií sociální a biologickou.

Sociální deviaci /z lat. deviatio = odchylka, úchylna/ definuje Sociologický slovník /2001, str. 59/ jako „chování odlišující se od sociální normy nebo systému norem akceptovaných v dané společnosti velkým množstvím osob. Může se týkat chování jedince i skupin. Skupiny mohou potom vytvářet celé deviantní subkultury.“

U deviací se dále rozlišuje, zda se jedná o:

Deviace primární - odlišující se chování, jehož příčinami jsou sociální, psychické, fyzické a kulturní faktory.

Deviace sekundární - je výsledkem procesu probíhajícího mezi odlišným chováním a společenskou reakcí na odchylku. Reakcí může být např. sankce, etiketizace, stigmatizace.

Řada odborníků se zabývá otázkou: „Co je příčinou sociálních deviací?“ Odpověď se pokouší nalézt tři základní teorie:

- Biologické teorie – kladou důraz na biologickou determinaci. Snaží se dokázat, že existují určité typy lidí, kteří jsou deviantně disponibilní. Tyto závěry jsou většinou zpochybňovány a snaha vysvětlit zločin a další formy deviace biologicky nebyla zatím příliš úspěšná.
- Psychologické teorie – podle nich je původ deviantního chování v psychických pochodech člověka. Zdůrazňují, že deviace není dědičná, ale je následkem špatné dětské socializace. Na deviaci je nahlíženo jako na nemoc, kterou je třeba léčit. Pokud si jedinec nevytvoří určité potřebné hranice může dojít k rozvoji uzavřené psychopatické osobnosti se sklony k násilí.
- Sociologické teorie – se soustředí na vliv sociokulturních faktorů na vznik deviace. Mezi základní teorie patří strukturální funkcionalismus, teorie konfliktu a interpretativní teorie.

Základní rozlišení sociálně patologických jevů je na jevy trvalé a dočasné. Mezi trvalé sociálně patologické jevy se řadí drogové závislosti, kriminalita (včetně delikvence mladistvých), prostituce a s ní spojené riziko pohlavních nemocí /především AIDS/, působení sekt, sebevražednost atd. K dočasným sociálně patologickým jevům se nejčastěji uvádí šikana, sociální napětí a sociální diskriminace.

V této kapitole jsme se obecně zmínili o drogách a rizicích, které přináší pro jedince i společnost. Závislost na drogách patří mezi projevy sociální deviace. Její příčiny se snaží vymezit tři základní teorie: biologická, psychologická a sociologická.

2.1 Základní charakteristika drog

Pro základní orientaci v drogové problematice je potřeba vymezit některé pojmy, dále bude uvedena stručná charakteristika jednotlivých skupin drog. Protože samotný popis jednotlivých drog není předmětem této práce, zaměříme se u nelegálních drog pouze na účinky, příznaky předávkování a abstinenční příznaky. Cílem tohoto přístupu je zdůraznit možná rizika při abúzu (zneužívání).

Při definování drogy se přidržíme vymezení dle Světové zdravotnické organizace (WHO) z roku 1969, která uvádí, že za drogu označujeme jakoukoliv látku (substanci), která, je-li vpravena do živého organismu, může změnit jednu nebo více funkcí. Drogy můžeme dále dělit na legální, jejichž užívání (úzus) společnost toleruje, jsou součástí našeho životního stylu, tradice. Jedná se především o alkohol a tabákové výrobky. Tyto látky nejsou většinou ve společnosti vnímány jako „klasické drogy“, přestože jejich rizika nejsou zanedbatelná. Druhou kategorií tvoří drogy nelegální, které mají dvě podskupiny: měkké (lehké) např. marihuana a tvrdé (těžké) např. pervitin, heroin a další. U tvrdých drog je riziko vzniku závislosti obrovské a jsou společensky neakceptovatelné. Při předávkování často hrozí úmrtí. Mezi rizikovou skupinu nejčastěji experimentující s nelegálními drogami patří mládež ve věku 13 -17 let.

Dalším důležitým pojmem je flashback, který znamená zlomkovité zpětné návraty do stavu, kdy byl jedinec pod vlivem drogy. Může se dostavit týdny i měsíce po posledním abúzu (zneužití) drogy. Flashbacky jsou typické pro halucinogenní látky.

Mezi společensky tolerované a velmi rozšířené drogy patří alkohol. Jde o různé roztoky etylalkoholu (C_2H_5OH) např. pivo, víno, destiláty. Účinky alkoholu se projevují nezřetelnou výslovností, oslabením zábran, ospalostí, bolestmi hlavy, zhoršováním průběhu mnoha onemocnění např.: epilepsie. Mezi hlavní rizika zařazujeme fakt, že pod vlivem alkoholu je často páchána trestná činnost (loupež, ublížení na zdraví, výtržnictví, krádež...) Při dlouhotrvajícím nadměrném pití se objevují třesy, zvyšování odolnosti vůči alkoholu, ztráta nepijících přátel, snížená schopnost pití ovládat a zastavit. U destilátů navíc hrozí otrava alkoholem s následkem smrti. Doc. Vágnerová (1999, str. 290) zdůrazňuje: „Závislost vzniká jako následek dlouhodobého, pravidelného nadužívání. Vytváří se zpravidla několik let, délka vývoje závislosti je individuálně různá. U mladistvých se závislost vytvoří rychleji, někdy jen za několik měsíců.“ Typická je častá intoxikace a vysoká tolerance. Největší nebezpečí spočívá v zablokování osobnostního rozvoje. Rozsah poruchy je opět velmi individuální od neurotických projevů, přes intelektovou retardaci, až k psychotickým projevům. Věk, od kterého je alkohol pro člověka dostupný, je v různých státech odlišný, v České republice 18 let, v USA 21 let. Spotřeba čistého alkoholu v České republice dosahuje 10 litrů na osobu. O vysoké míře konzumace alkoholu mezi mladými lidmi svědčí i Evropské školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD) realizované v roce 2003. Mezi šestnáctiletými studenty v České republice přiznává 80 % studentů, že byli někdy opilí, a nadměrné dávky alkoholu konzumuje pravidelně téměř 18 % dotázaných. Jen necelá 2 % dotazovaných nemá žádnou zkušenost s pitím alkoholických nápojů. Aktuální pokračování studie probíhá sběrem dat od března 2007.

Prof. Heller a kol. (1996) uvádí klasifikaci typů závislostí :

Typ alfa je typický občasnými excesy, nejedná se o závislost v pravém slova smyslu, ale z této formy se může vyvinout.

Typ beta je charakterizován pravidelnou konzumací alkoholu, kterou není jedinec ochoten přerušit ani při nemoci nebo dovolené.

Typ gama (anglosaský typ) je typický poruchou kontroly , která vede k opilostem a následným konfliktům s okolím, v mezidobí je zachována schopnost abstinence.

Typ delta (románský typ) se soustřeďuje do vinařských oblastí, kde pravidelná konzumace alkoholu patří k životnímu stylu. Jedinec si udržuje svoji hladinku a nedochází zpravidla k sociálním konfliktům. Schopnost abstinence u tohoto typu je problematická.

Typ epsilon je typický v tom, že jde o spojení užívání (abúzu) alkoholu s psychickým onemocněním, např. pití při afektivní poruše. Časově jde o kvartální pití.

Další velmi rozšířenou legální drogou je tabák. I přes protikuřácké kampaně a opatření je kouření pro mnohé dospívající symbolem mužnosti. Kouří se cigarety, tabák v dýmkách, setkat se můžeme také s šňupacím a žvýkacím tabákem. Tabákový kouř obsahuje tisíce chemických látek, z nich je asi 60-100 rakovinotvorných. Účinek se projevuje jako nevolnost, bledost, zvracení, bolesti hlavy a pokles tělesné výkonnosti. Za největší rizika kouření se považuje riziko vzniku zhoubných nádorů (zejména rakoviny plic), vyšší míra impotence u mužů a poškození dítěte u těhotných žen a srdeční onemocnění. Téměř 30 % mladistvých pravidelně kouří.

Užívání tabáku i alkoholu je celospolečensky tolerováno a problémy spojené s jejich užíváním jsou naopak podceňovány.

Mezi závislostmi se stále více zmiňuje také patologické hráčství (gambling). Tento jev souvisí s přílivem výherních automatů, vzniku kasin a zvýšeným zájmem o hazardní hry. Hráčská vášeň je velmi náročná na finanční prostředky. Především mládež má omezené možnosti přísunu financí a proto si je opatřuje trestnou činností. Odborníci také nově poukazují na nebezpečí počítačových her. I zde může vzniknout závislost. Dospívající místo kontaktu s vrstevníky tráví čas ve virtuálním světě, který má jiná pravidla než ten skutečný. Navíc mnoho počítačových her přispívá k agresivitě a jedinec si pak tato stereotypy přenáší do běžného života.

U nelegálních drog se používá tato klasifikace:

1. Drogy z konopí – marihuana, hašiš, hašišový olej.

Účinky – euforie, uvolnění zábran, zmatené chování, rozšířené zornice.

Příznaky předávkování – únava paranoia, selhávání paměti, nevolnost.

Abstinenční příznaky – nespavost, nervozita.

2. Stimulancia – pervitin, kokain, crack, fenmetrazin, extáze (MDMA).

Účinky – pokles soustředěnosti, rozšířené zornice, euforie, nespavost.

Příznaky předávkování – křeče, pokles teploty, psychóza, možná smrt.

Abstinenční příznaky – apatie, dlouhý spánek, deprese nervozita.

3. Halucinogeny – LSD, psylocibin, mezkalin.

Účinky – přeludy, halucinace, změněné vnímání místa a času, flashback.

Příznaky předávkování – psychózy, sebevraždy.

Abstinenční příznaky – působení je nevypočitatelné.

4. Opiáty – heroin, morfin, kodein, braun, opium, megafon.

Účinky – euforie, nevolnost, zklidnění, tělesný útlum.

Příznaky předávkování – křeče, kóma, zástava dechu a krevního oběhu, možná smrt.

Abstinenční příznaky – vodnaté oči, podrážděnost, třes, nevolnost, zimnice, pocení, bolesti svalů a kloubů.

5. Tlumivé léky – diazepam, rohypnol, radepur, fenobarbital, sekonal, meproamat.

Účinky – útlum, křeč, dezorientace, opilecké chování.

Příznaky předávkování – povrchní dýchání, rozšířené zornice, slabý a rychlý pulz, možná smrt.

Abstinenční příznaky – úzkost, nespavost, třes, delirium, křeče, možná smrt.

6. Těkavé látky – toluen, aceton, nitroředidlo.

Účinky – otupění, polospánek, útlum, poruchy vnímání.

Příznaky předávkování – poškození jater, dýchacích cest, mozkových tkání, možná smrt.

Národní monitorovací středisko pro drogy a drogové závislosti uvádí odhady problémového užívání drog provedené v České republice. V roce 2003 se počet problémových uživatelů drog podle metody odhadu pohyboval velmi pravděpodobně mezi 21 až 38 tisíc osob. Nejpravděpodobnější je počet kolem 30 tisíc, z toho cca 11 tisíc uživatelů heroinu, 19 tisíc uživatelů pervitinu, 28 -28 tisíc injekčních uživatelů. Přesné

statistiky neexistují a všechny statistiky jsou pouze orientační. Část drogově závislých se nachází v určité „šedé zóně“, kam žádné statistiky nedohlédnou.

V této podkapitole jsme si definovali, co je to droga a provedli základní rozdělení na legální a nelegální. Mezi společensky tolerované drogy patří především alkohol a tabák, rizika užívání jsou u těchto látek vysoká. Nelegální drogy jsme rozdělili do šesti základních skupin a provedli jejich stručnou charakteristiku.

2.2 Drogová závislost a její znaky

Z hlediska jednotlivce můžeme problematiku závislostí na návykových a psychotropních látkách zjednodušit na opojení a slast. Adolescent hledá únik z tíživé reality nebo experiment, který je reakcí na nudu a touhou po nevšedních zážitcích. Důsledkem bývá akutní intoxikace, psychické nebo fyzické poškození a vznik závislosti na užívání psychoaktivní látky, která má různé negativní účinky, které jsme popsali v předchozí podkapitole.

Užíváním drogy vzniká syndrom závislosti, který doc. Vágnerová (1999, str. 289) definuje jako: „soubor psychických (emotivních, kognitivních a behaviorálních) a somatických změn, které se vytvoří jako důsledek opakovaného užívání psychoaktivní látky.“

Mezi základní příznaky patří:

- Silná potřeba užívat tuto látku,
- neschopnost kontroly a sebeovládání ve vztahu k droze,
- abstinční syndrom, který je vyvolán nepřítomností látky v organismu,
- droga se stává nejvyšší (často jedinou) hodnotou.

Psychoaktivní látky vyvolávají dva druhy závislostí:

- Biologická (somatická) závislost znamená stav adaptace organismu na drogu doprovázený zvyšující tolerancí. K dosažení stejného efektu je potřeba zvyšovat dávku drogy.

- Psychická závislost se projevuje nutkáním užívat drogu pro její psychické účinky k navození příjemných stavů.

Prof. Heller a kol. (1996, str. 12) uvádí základní faktory vzniku závislosti:

1. „Osobnostní struktury postiženého,
2. prostředí a tolerantní postoje společnosti,
3. droga a její dostupnost,
4. podnět-startér.“

Při procesu vzniku závislosti se nejčastěji uvádějí tyto etapy:

1. Stadium experimentování je blízké vývojovému období adolescence, jak už jsme uvedli v podkapitole 1.1. Může vycházet z nudy, do určité míry může jít také o módu. Příčinou může být také potřeba uniknout od problémů, identifikovat se s vrstevnickou partou.
2. Rekreační zneužívání znamená, že jedinec nekupuje drogy přímo, ale pokud mu jsou nabídnuty, tak je neodmítá. Užívá je na večírcích nebo jiných společenských a oddychových příležitostech.
3. Fáze příležitostného užívání vychází z toho, že člověk se naučil drogu užívat jako únik z nudy nebo při tíživé situaci, ale zatím nedošlo k pravidelnému užívání. Ještě mu záleží na pozitivních sociálních interakcích.
4. Fáze pravidelného užívání je definována jako čím dál častější užívání drogy, při kterém si jedinec odmítá uvědomit závažnost situace.
5. Fáze návykového užívání je obdobím, kdy se člověk s postupující závislostí stává lhostejným ke všemu, co nesouvisí s drogou. Svoji závislost se nesnaží skrývat, přestává mu záležet na mínění druhých, ztrácí profesní roli, rodinu, přátele. Dochází k výraznému psychickému, fyzickému a sociálnímu úpadku osobnosti.

V této podkapitole jsme se zaměřili na definování drogové závislosti a faktorů, které vedou k jejímu vzniku. Může se jednat o závislost psychickou, fyzickou nebo případně o obojí. Při vzniku závislosti se obvykle rozlišuje pět fází. První začíná experimentem a poslední je charakterizována těžkou závislostí a rozpadem osobnosti.

2.3 Prevence a léčba závislostí

Prevence si klade za cíl předcházet škodám způsobeným návykovými látkami. Odborníci přinesli celou řadu teorií, postupů a strategií, často velmi protichůdných. Jako neúčinné se ukázalo zastrašování, citové apely, prosté informování. Efektivnější strategií je nabízení lepších alternativ (peer programy), celospolečenská prevence na různých úrovních. Veškeré preventivní snahy mají jako obecný cíl nárůst sociální kontroly mezi mladými lidmi. Usilujeme, aby se vrstevníci vzájemně ovlivňovali v pozitivním slova smyslu. Mohou si sdělovat, že něco se nedělá, protože je to nebezpečné. Prevence chce dosáhnout toho, aby sociální kontrola fungovala i tam, kde není žádný rodič, učitel nebo příručka o prevenci.

Účinná prevence musí ovlivnit chování ve smyslu podpory zdraví. Česká republika vychází ze čtyř pilířů protidrogové politiky: prevence primární, sekundární prevence (léčba a resocializace), terciální prevence (Harm Reduction) a represe (trestněprávní postih).

Primární prevence – je určena celé populaci a zejména té části, která není drogami zasažena. Směřuje k tomu, aby každý jedinec preferoval zdravý životní styl, aby byl vybaven sociálními dovednostmi a uměl čelit případnému tlaku okolí. Preventivní aktivity se zaměřují např.: na využití masových médií ve vzdělávání široké veřejnosti, různé iniciativy a programy ve školách, spolupráce školy a rodičů. Tento typ prevence informuje o drogách a o nepříznivých zdravotních a sociálních důsledcích spojených se zneužíváním těchto látek, podporuje protidrogové postoje a zdůrazňuje zdravý životní styl. Nejúčinnější a nejlevnější prevencí je zdravá výchova dětí v rodině a škole. Nesouhlas rodičů s konzumací návykových látek působí jako ochranný faktor, zatímco skutečnost, že rodiče sami návykové látky berou, je faktor rizikový. Vliv rodičů je zřejmý u kouření, alkoholu, užívání léků a z malé části i v případě marihuany.

Význam primární prevence spočívá v tom, že předcházet problémům s drogami je levnější a efektivnější, než působit na již experimentujícího nebo závislého člověka.

V primární prevenci sehrávají významnou úlohu peer programy, kde se využívá vlivu vrstevníků. Principem programu je aktivní zapojení předem připravených a vyškolených vrstevníků. Iniciátorem peer programů jsou nejčastěji Pedagogicko-psychologické poradny. Vychází se zde z poznatku, že pubescenti a adolescenti spíše uznají autoritu vrstevníků, kteří jsou jim blízcí věkem, smýšlením, postoji, než v rodičích či učitelích.

Důležitá je spolupráce všech institucí, které se podílí na primární prevenci. MUDr. Nešpor (2001) doporučuje u dospívajících v rodině tyto preventivní strategie:

- podporovat pokud možno vhodnou vrstevnickou skupinu, kvalitní zájmy,
- umožňovat rozvoj schopností a nadání, ale zároveň jedince nepřetěžovat,
- zajistit stabilní rodinné prostředí a emotivní vřelost,
- dobrá znalost pozitivních alternativ k návykovým látkám, otevřeně o nich hovořit,
- podporovat odpovědnost, asertivitu, relaxační techniky.

Sekundární prevence – zahrnuje aktivity zaměřené na rizikové jedince a skupiny. U nich je totiž zvýšená pravděpodobnost, že se s drogami dostanou do kontaktu. Patří sem: děti ulice, záškoláci, mladiství vyloučení ze školy, mladiství delikventi, děti uživatelů drog atd. Jedná se o skupiny osob s vyšší mírou delikventního chování než u ostatních vrstevníků. Právě z nich se často formuje kriminalita dospělých. Frustrace v kombinaci s nedostatkem kladných podnětů může lehce přivést dospívajícího člověka k drogové závislosti. Sekundární prevence se opírá o poradny, krizová centra, linky telefonické pomoci, detoxikační centra.

Terciální prevence – usiluje o léčení u osob, které jsou již drogovou závislostí zasaženi. Prevence se zaměřuje na sociální prostředí, příčiny a podmínky vzniku závadového jednání a jeho recidivy. Patří sem např.: výměna injekčních stříkaček (snížení rizika nákazy infekční hepatitidou a viru HIV), a strategie Harm Reduction (snižování poškození drogami).

V případě drog vede léčba pouze k vymizení příznaků choroby, pro jejíž udržení je nezbytné vzdát se konzumace omamných látek v jakémkoliv i malém množství a to trvale po

celý život. Stěžejním předpokladem je, že jedinec získá objektivní náhled na svoji chorobu, a vytvoří se u něho dostatečná motivace pro změnu. Závislost je choroba na jejímž začátku stojí nezodpovědnost a neukázněnost, která se vyvíjí postupně, a jen velmi obtížně se léčí. Nucená léčba může být nařízena pouze soudem v souvislosti s trestným činem a často se má méně účinkem.

Podle prof. Hellera a kol. (1996, str. 84-85) musí léčebný postup zajistit tyto úkoly:

- „odstranit drogu z organismu,
- obnovit a rehabilitovat somatické funkce organismu,
- obnovit psychické funkce a vytvořit pozitivní struktury psychiky (náhled apod.),
- odstranit základní problém – doplnit schopnost odpovědi na otázky života,
- přijetí a stabilizace životního stylu s dietou,
- resocializaci.“

Dosavadní systém léčby se skládá z léčby ambulantní, stacionární nebo ústavní. Ambulantní léčba spočívá v tom, že pacient alespoň 2 x týdně dochází na minimálně hodinovou psychoterapii. Hlavní podmínkou úspěchu je navázání terapeutického vztahu mezi pacientem a terapeutem. Stacionární léčba je dost ojedinělá a vychází rovněž z léčebného programu sestaveného dle terapeutických prvků a samozřejmě i dalších. Velkou předností je možná spolupráce s rodinou. Ústavní léčba znamená pobyt ve speciální zařízení s léčebným programem, který má alespoň 20 terapeutických prvků v týdenním programu. Zpravidla pracuje komunitním systémem, nejčastěji v délce 3 – 4 měsíce. Následovat by měly doléčovací programy, které spočívají ve stabilizaci změn v životním stylu. Funkčnost a kvalita jednotlivých forem a institucí se liší.

V této podkapitole jsme se zabývali jednotlivými formami prevence. Primární prevence, která je zaměřena na zdravou populaci a usiluje o to, aby se jedinec vyhnul drogovým závislostem. Sekundární prevence pracuje s rizikovými jedinci a skupinami. Terciální prevence se snaží snižovat škody způsobené drogovou závislostí. Postižený jedinec také může zvolit některou z forem léčby, v méně závažných případech ambulantní léčbu, v závažnějších situacích ústavní. Důležité jsou také doléčovací programy, které se snaží udržet změny v životním stylu bez drog.

3 DELIKVENCE MLADISTVÝCH

Závažným sociálně patologickým jevem je bezesporu kriminalita, kterou můžeme definovat jako antisociální chování porušující normy trestního práva. JUDr. Schelleová a kol. (2004, str. 19) zdůrazňuje: „Kriminální čin je masivním projevem poruchy chování jedince v dimenzi antisociálního chování závažného charakteru, jež se projevuje porušováním společností saturovaných norem v takové míře, že toto porušení norem je popsáno, tj. přesně vymezeno specifikací a sankcionováno způsobem popsáním v předpisech trestního práva.“

Kriminalita se koncentruje zejména do velkých měst a průmyslových aglomerací s vysokou mírou anonymity. Městské obyvatelstvo je ohrožováno zejména pouliční kriminalitou (krádežemi, loupežemi atd.). Trestná činnost se v současnosti vyznačuje zvyšující se brutalitou a bezohledností. Na významu nabývá trestná činnost spojená s drogami. Rozlišujeme kriminalitu skutečnou, která je tvořena množinou všech trestných činů, a latentní kriminalitu, která nebyla odhalena orgány činnými v trestním řízení. Podle typů trestné činnosti lze rozdělit kriminalitu na : násilnou, hospodářskou, silničního provozu, mládeže a organizovaný zločin. Míra kriminality je ovlivňována mimo jiné i společenskými podmínkami. V období sociální nestability /války, krize/ se zvyšuje výskyt protiprávního chování. Kriminalitu zkoumá vědní obor kriminologie, který se zaměřuje na zkoumání zločinu, společenskou reakci na něj a způsoby prevence.

Součástí celkové kriminality je i kriminalita mladistvých, pro kterou používáme označení delikvence mládeže (juvenilní delikvence). Delikvence znamená činnost porušující sociální normy chráněné právními předpisy. Dále se ještě můžeme setkat s dětskou delikvencí páchanou nezletilými (děti do 15 let).

Delikvence mládeže se jako vážný sociální problém objevuje až v novověku. Na vzniku tohoto fenoménu se podílejí různé společenské změny probíhající v západní civilizaci v posledních dvou stoletích. Rychlost kulturních a sociálních změn posouvá dosavadní hodnoty a standardy. Do osobního, rodinného i sociálního života se negativně promítá identifikace s negativními vzory. Snaha přiblížit se novému životnímu stylu omezenému na soubor materiálních potřeb vede některé nezralé jedince k používání nelegitimních metod, včetně trestné činnosti.

Z hlediska společenské závadnosti rozlišujeme tyto formy poruch chování u mládeže:

1. Disociální chování, které můžeme definovat jako chování nespolečenské, s nepřiměřenými reakcemi na podněty, které se dá zvládnout přiměřenými pedagogickými postupy a nenabývá sociální dimenze. Takové chování můžeme nejčastěji pozorovat v rodinném nebo školním prostředí. Jedná se většinou o kázeňské přestupky proti školnímu řádu, negativismus, lhaní, neposlušnost. Tyto projevy jsou charakteristické pro určitá vývojová období (puberta) nebo jsou projevem jiného primárního postižení (např.: hyperaktivity). Většinou mají přechodný ráz.
2. Asociální chování, je v rozporu se společensky uznávanými normami chování a morálkou. Nositel takového chování se již výrazně odlišuje od společenského průměru vzhledem k nedostatečnému nebo chybějícímu sociálnímu citění. Intenzita porušování společenských norem již není akceptovatelná, ale ještě nedošlo k porušení právních norem. Svým jednáním většinou škodí sám sobě (alkoholismus, záškoláctví, toxikomanie). projevy jsou časté a typický bývá vzestupný trend tohoto chování. Náprava již vyžaduje speciálně pedagogický přístup a to především v podobě ústavní péče ve speciálních výchovných zařízeních, případně v terapeutických komunitách nebo psychiatrických léčebnách.
3. Antisociální chování zahrnuje veškeré protispolečenské jednání. Svými důsledky poškozuje společnost i jedince, ohrožuje zákonem chráněné hodnoty včetně života. Často navazuje na asociální chování a náprava (reedukace) je možná jen prostřednictvím ústavní péče v podobě školských zařízení nebo věznice. V tomto případě je nutné komplexní působení na osobnost narušeného jedince. Mezi formy antisociálního chování patří krádeže, loupeže, sexuální delikty i vraždy. Antisociální formy chování se vyznačují: nejvyšším stupněm narušenosti jedince, obtížnou aplikací nápravné péče v důsledku fixace poruch a velkou pravděpodobností recidiv.

V této kapitole jsme definovali základní pojmy jako je kriminalita, která znamená jednání v rozporu s normami trestního práva. Jednu z podskupin kriminality tvoří delikvence mládeže. Jedná se o trestnou činnost osob od 15 do 17 let. Z hlediska

závažnosti rozlišujeme u mladistvých tyto formy nežádoucího jednání: disociální, asociální a antisociální. Pro naši práci je nejpodstatnější posledně jmenovaná skupina, kterou si blíže popíšeme.

3.1 Příčiny a struktura delikvence mladistvých

V širších souvislostech je delikvence mladistvých ovlivněna oslabováním rodinných vazeb, zvyšující se nezaměstnaností, nejistotou, skepsí a nízkou sociální kontrolou. Mladiství pachatelé mají spoustu společných sociálních charakteristik a zkušeností, které do značné míry předurčují jejich nežádoucí vývoj. K nejtypičtějším patří: nefunkční rodina, změna opatrovnických vztahů v dětství a dospívání (např.: umístění do ústavní péče), problémy se školními výkony, nízký sociální statut, nestrukturovaný volný čas trávený s problémovými vrstevníky, poruchy chování, snížený intelekt a drogové závislosti, včetně alkoholismu.

Základní členění kriminogenních faktorů rozlišuje:

Endogenní faktory, mezi které řadíme biologické, psychologické a fyziologické dispozice, např. syndrom hyperaktivity. Uvádí se 16 – 30 % hyperaktivních jedinců mezi mladistvými delikventy.

Exogenní faktory, tj. faktory vnějšího prostředí. Sem patří zejména vliv rodiny, školy a vrstevníků, až po vliv celé společnosti. O tom jsme pojednali blíže v podkapitole 1.2.

Při zkoumání příčin delikvence mladistvých převládá multifaktoriální přístup. Jedná se o přístup, který komplexně zkoumá všechny faktory jednotlivě i v souvislostech.

Ke kriminalitě mládeže doc. Matoušek a kol. /1998, str. 83/ uvádí: „Novodobá kriminologie zdůrazňuje, že kriminalita mládeže je páchána skoro vždy v partách čili v neformálních vrstevnických skupinách.“ Impulsem pro trestnou činnost je v řadě případů alkohol, případně jiná návyková látka, zvyšující agresivitu a nepřiměřené reakce. Příprava k trestné činnosti buď chybí nebo je nedokonalá. Delikventní mládež často odcizuje předměty, které momentálně potřebuje, nebo které se jim líbí (automobily, motocykly, televizory, mobily atd.).

Rozlišujeme tyto skupiny delikventní mládeže:

Stabilní a integrované skupiny, vznikají obvykle v prostředí, v němž jsou delikventní normy akceptovány i dospělými, dospělí v něm do jisté míry slouží jako učitelé mládeže. U nás jim odpovídají např.: gangy romských kapsářů.

Neintegrované a nestabilní skupiny, obvykle vysoce násilnické, vznikají v nestabilním prostředí, v němž chce mládež ukázat svou sílu, opozičnictví a nebojácnost. Tyto skupiny právem vzbuzují nejvíce obav veřejnosti. Někteří autoři o nich mluví jako o skupinách, pro něž je příznačná subkultura násilí. I spory uvnitř těchto skupin se vyřizují násilně. Skupina vysoce hodnotí nošení zbraní a agresivní vystupování. Neagresivními jedinci pohrdá. U nás jich je zatím málo, obvykle vznikají ve velkoměstských sídlištích.

K uvedeným dvěma základním typům bývají ještě někdy přidávány skupiny drogové subkultury, skládající se z mladých lidí, kteří neuspěli ani podle měřítek většinové společnosti, ani podle měřítek stabilních delikventních skupin. Dvojitý neúspěch z nich udělal outsidersy. Ale tím, že se spojují do skupiny, se navzájem posilují. Typické je pro ně holdování alkoholu, drogám a sexuální promiskuitě, prostředky získávají žebráním, půjčkami, drobnými krádežemi, prodejem drog apod.

Ke zlomu ve vývoji kriminality mladistvých došlo po roce 1989. V roce 1993 byl zaznamenán trojnásobný počet trestných činů oproti konci osmdesátých let. V několika vlnách došlo k přechodnému zastavení a následnému dalšímu nárůstu. Zhruba třetinu trestných činů mladistvých tvoří majetková trestná činnost, nejčastěji krádeže, k páchání většinou dochází v závadových partách, na které mohou být napojeny na dospělé osoby. Častým zájmem mladistvých zlodějů bývají různé dopravní prostředky, zejména starší modely škodovek, do kterých se poměrně snadno dostane i začátečník. V některých případech se skupiny pachatelů na tuto trestnou činnost přímo specializují. Zvláštní kategorie odcizovaných dopravních prostředků jsou motorky a kola. Předmětem krádeží je dnes často mobilní telefon. Je to předmět dostatečně malý ale zároveň i drahý, který lze následně prodat.

Další formou majetkové trestné činnosti je odcizování barevných kovů a surovin a jejich následný prodej ve sběrných surovinách. Pachatelé kradou na stavbách, ve skladech firem, strhávají střešní krytinu, okapy, zmocňují se kabelů a drátů elektrických rozvodů.

Zvyšuje se podíl násilné trestné činnosti (včetně vražd), zde převažují loupeže, které jsou především mužským typem delikvence. Objevuje se také prostituce mladistvých a obchod s pornografií.

Vysokou míru delikvence mladistvých z etnických skupin vykazují Romové. Je třeba zdůraznit, že etnická menšina má jiné kulturní zvyklosti než majoritní společnost, jiné náboženství, jiné hodnotové preference, jiný životní styl. Doc. Sekot (2002, str. 101) uvádí: „V české společnosti specifické postavení zaujímá romské etnikum. Jejich skutečný počet se, vzhledem k problematičnosti deklarací při sčítání lidu, odhaduje na 200 – 300 tisíc. Romové tvoří nejslabší sociální skupinu obyvatelstva s nejnižším společenským zařazením, relativně vysokou mírou nevzdělanosti a zaostalosti.“ Většinová společnost je vnímá často negativně, málo ji zná a trpí vůči ní předsudky.

Jako příčiny rostoucí kriminality mládeže mezi Romy se uvádí napodobování skupin, jež se chovají asociálně, a vliv urbanizace a industrializace, na který se Romové nedokázali dostatečně adaptovat. Do kriminálních aktivit (zejména městské gangy) jsou často zapojeni mladiství a děti (i předškolního věku). U delikvence mladistvých Romu můžeme vysledovat určité shodné sociální znaky:

- velká rodina s nízkým příjmem,
- přeplněný byt s nevyhovujícími hygienickými podmínkami,
- nigramotnost rodičů, vysoká kriminalita a recidiva,
- záporný vztah ke škole, vyšší ukazatele neklidu a agresivity.

Řešení tohoto problému je velmi složité a dlouhodobé, spočívá ve větší integraci romského obyvatelstva do společnosti.

Statistické přehledy kriminality (tabulka č. 1) ukazují na vysokou míru delikvence mládeže. V souvislosti s úvahami o snížení hranice trestní odpovědnosti navíc uvádíme přehled kriminality nezletilých. Osoby mladší 15 let (nezletilí) nejsou trestně odpovědné,

spáchá-li však dítě mezi 12. až 15. rokem čin, za který lze dle trestního zákona uložit výjimečný trest, může se takovému jedinci uložit v občansko-právním řízení ochranná výchova. Pod vlivem nárůstu dětské kriminality se ve společnosti diskutuje o snížení hranice trestní odpovědnosti na 14 let (případně na 13 let). Je logické, že společnost hledá způsoby, jak se s tímto sociálně patologickým jevem vypořádat. Děti jsou dnes psychicky vyspělejší než dříve, mohou tedy být i dříve odpovědny za své jednání. V úvahu přichází alternativní tresty, abychom se vyhnuli nebezpečí stigmatizace z pobytu ve vězení.

Tab. č. 1, Přehled kriminality nezletilých a mladistvých 2004 – 2006 v ČR

zdroj: www.mvcr.cz

TRESTNÁ ČINNOST	KATEGORIE	POČET TRESTNÝCH ČINŮ 2004	POČET TRESTNÝCH ČINŮ 2005	POČET TRESTNÝCH ČINŮ 2006
Vraždy	mladiství	12	2	4
	nezletilí	4	1	1
Násilné činy	mladiství	1 341	1 149	990
	nezletilí	705	581	544
Mravnostní činy	mladiství	161	190	175
	nezletilí	92	104	74
Majetková trestná činnost	mladiství	4 701	4 643	4 159
	nezletilí	1 953	1 786	1 820
Ostatní kriminální činy	mladiství	1671	1630	1 414
	nezletilí	636	614	345
Celkem	mladiství	7 886	7 614	7 605
	nezletilí	3 390	3 086	3 090

V této podkapitole jsme si rozdělili obecné příčiny delikvence mladistvých na endogenní (vnitřní) a exogenní (vnější). Mezi konkrétnější příčiny zařazujeme nižší míru sociální kontroly, nefunkční rodinu, drogové závislosti, včetně alkoholu a vazby na závadové party (stabilní, nestabilní a skupiny drogové subkultury). K nárůstu delikvence mladistvých došlo začátkem 90. let 20. století. Převažuje majetková trestná činnost (krádeže dopravních prostředků, elektroniky a dalších věcí) a dále násilná trestná činnost (ublížení na zdraví, loupeže a další), která vyvolává velké obavy ze strany veřejnosti. Vysokou míru delikvence mladistvých můžeme sledovat mezi Romy. Příčinou je nedostatečná integrace s většinovou společností a jejími hodnotami.

3.2 Postavení mladistvých z hlediska trestního práva

Každá společnost potřebuje pro své fungování a rozvoj určité kontrolní systémy, které ji usměrňují a chrání před rozpadem. Jedná se o normativní systémy, které stanovují určité meze, jaké chování je žádoucí a dále sankce za porušení těchto norem. Historicky nejstarší normativní systémy jsou náboženské a morální. Později se společenské vztahy natolik zkomplikovaly a rozrůznily, což si vyžádalo vytvoření nového normativního systému. Tím se stalo právo, které můžeme definovat jako soubor pravidel chování lidí s obecně závazným charakterem, která jsou vydávána ve zvláštní, státem uznané nebo stanovené formě, jejichž dodržování je vynutitelné státní mocí.

Ve vývoji dospívajícího jedince rozlišujeme několik zlomových bodů s právními důsledky:

15 let – adolescent získává občanský průkaz jako identifikační symbol dospělosti a začíná mít zodpovědnost před zákonem, i když s jistými omezeními. Je to také věk, kdy přestává být trestný sexuální kontakt s dospívajícím.

18 let – jedinec se stává zletilým a má všechna práva a povinnosti (kromě možnosti být zvolen do zastupitelských orgánů, která začíná od 21 let) jako dospělá osoba.

Právní ochrana mladistvého je vyjádřena v celé řadě právních norem a reaguje na potřebu ochrany dospívajícího a nevyzrálého člověka. Z trestněprávního hlediska je třeba jmenovat:

Zákon č. 140/1961 Sb. (Trestní zákon)

Zákon č. 218/2003 Sb. (Zákon o soudnictví ve věcech mládeže)

Trestní zákon se mladistvým věnuje v sedmé hlavě Zvláštními ustanoveními o stíhání mladistvých. Zmiňuje se zde zvláštní ochrana, kterou společnost věnuje mládeži. U trestněprávní odpovědnosti musí být stupeň společenské nebezpečnosti větší než malý (u dospělých osob větší než nepatrný) a trestní sazby se snižují na polovinu přičemž horní hranice nesmí přesahovat 5 let.

Podle Zákona o soudnictví ve věcech mládeže (zákon sem přiřazuje i děti mladší 15 let) je základním rysem snaha v jediné právní normě komplexně postihnout problematiku zacházení s dětmi a dospívajícími, kteří svým jednáním poruší ustanovení trestního zákona. Věková specifikace dospívajících vyžaduje odlišný přístup orgánů činných v trestní řízení, včetně maximálního využívání alternativ trestu odnětí svobody a zapojení probačních úředníků. Základním principem je, že všechna opatření, postupy a prostředky je třeba využívat k obnově narušených sociálních vztahů, ke znovuzачlenění mladistvého do jeho sociálního prostředí a k prevenci trestné činnosti. Soudci, státní zástupci, příslušníci Police ČR a úředníci Probační a mediační služby působící v trestních věcech mládeže musí mít zvláštní průpravu pro zacházení s mládeží. Podle Zákona o soudnictví ve věcech mládeže se spáchání trestného činu mladistvým nebo dítětem označuje termínem „provinění“, trestní zákon vychází z jiné terminologie (spáchání trestného činu). Trestní právo pro dospělé je zaměřené do minulosti, ke spáchanému trestnému činu a okolnostem, které zde byly především v době spáchání, trestní právo mládeže je orientováno do budoucnosti a jeho těžiště spočívá v přijímání takových opatření, kterými lze předejít recidivě.

Mezi důležitá ustanovení zákona také patří stanovení spolupráce orgánů činných v trestním řízení s příslušným orgánem sociálně-právní ochrany dětí (§ 3). Cílem je posílení výchovného působení a předcházení další trestné činnosti.

V této podkapitole jsme definovali právo jako normativní systém, uvedený v právních předpisech a vynutitelný státní mocí. Důležitým zlomem je dosažení věku 15 let, což je spojeno s trestněprávní odpovědností, avšak s určitými omezeními. Při ukládání trestů

se uplatňuje pouze poloviční možná sazba a důraz je kladen na alternativní tresty k trestu odnětí svobody. Soudnictví ve věcech mládeže upravuje Zákon č. 218/2003 Sb.

3.3 Opatření a recidiva

Do kriminologie patří také penologie, což je obor zkoumající výkon trestu, jeho účinky, vězeňství, psychologické a sociologické stránky trestu. Významným poznatkem je, že trest je účinný hlavně pokud následuje v krátké době po spáchání trestného činu. Odborníci většinou propagují širší uplatnění tzv. alternativních sankcí, které nejsou spojeny s trestem odnětí svobody (probace, finanční tresty, obecně prospěšné práce atp.), které rozšiřují paletu sankcí a v některých případech respektují zájmy oběti nebo obce a také šetří státní pokladnu, neboť věznění je z dnes uplatňovaných sankcí tou nejnákladnější. Výroční zpráva Vězeňské služby ČR za rok 2006 (2007, str. 31) uvádí: „Výdaje na jednu vězněnou osobu a den dosáhly v roce 2006 částku 812,- Kč, což bylo o 14 Kč více než v roce 2005.“ Vězení má však svoji nezastupitelnou funkci tam, kde se alternativní tresty ukázaly jako neefektivní, především u jedinců stabilně začleněných do antisociálních skupin, kde je možnost reedukace velmi malá.

JUDr. Schelleová a kol. (2004, str. 46) uvádí: „Opatření uplatňovaná u mladistvých pachatelů by měla mít zpravidla smíšenou povahu, tzn. zahrnovat prvky výchovné, léčebně ochranné i takové, které zabezpečují ochranu sociálního okolí prostřednictvím kontroly, dohledu a výjimečně i izolace.“

U mladistvých podle Zákona o soudnictví ve věcech mládeže rozlišujeme tyto právní následky provinění (§ 10): výchovná opatření, ochranná opatření a trestní opatření.

Mladistvému lze uložit následující výchovná opatření: dohled probačního úředníka, probační program, výchovné povinnosti, výchovná omezení a napomenutí s výstrahou.

Dohledem probačního úředníka zákon rozumí pravidelné sledování chování mladistvého v jeho rodině a kontrola dodržování uloženého probačního programu (sociální výcvik, psychologické poradenství, terapeutický program, rekvalifikační program atd.).

Mezi výchovné povinnosti zařazujeme: povinnost bydlet s rodiči, zaplacení peněžité částky obětem trestné činnosti, podrobení se léčení závislosti na návykových látkách atd.

Výchovným omezením se rozumí zákaz navštěvovat určité akce, zařízení nebo jiné nevhodné prostředí, nestýkat se s určitými osobami, neužívat návykové látky aj.

Při vyslovení napomenutí s výstrahou se ponechává postižení mladistvého na zákonném zástupci, škole nebo výchovném zařízení.

Výchovná opatření může soud pro mládež nebo v přípravném řízení státní zástupce ukládat se souhlasem osoby, proti níž se řízení vede a to nejdéle do pravomocného rozhodnutí.

Ochrannými opatřeními jsou: ochranné léčení (upraveno Trestním zákonem § 72), zabránění věci (upraveno Trestním zákonem § 73) a ochranná výchova.

Ochrannou výchovu podle Zákona o soudnictví ve věcech mládeže může soud uložit (§ 22, odst. 1), pokud:

- a) výchovu mladistvého není náležitě postaráno a nedostatek řádné výchovy nelze odstranit v jeho vlastní rodině nebo v rodině v níž žije,
- b) dosavadní výchova mladistvého byla zanedbána, nebo
- c) prostředí, v němž mladistvý žije, neposkytuje záruku jeho náležité výchovy.

Ochranná výchova potrvá, dokud to vyžaduje její účel, nejdéle do dovršení osmnáctého roku, vyžaduje-li to zájem dospívajícího, může soud pro mládež ochrannou výchovu prodloužit do dovršení devatenáctého roku.

Trestní opatření (§ 24 – 35) podle Zákona o soudnictví ve věcech mládeže za spáchané provinění jsou tato: obecně prospěšné práce, peněžité opatření, peněžité opatření s podmíněným odkladem výkonu, propadnutí věci, zákaz činnosti, vyhoštění, odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu, odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem a odnětí svobody nepodmíněně.

Při ukládání obecně prospěšných prací se vyžaduje stanovisko mladistvého. Horní hranice sazby nesmí převyšovat polovinu horní hranice stanovené trestním zákonem (50 – 200 hodin).

Peněžité opatření se ukládá ve výměře od 1 000 do 500 000 Kč, je-li mladistvý výdělečně činný nebo jeho majetkové poměry uložení takového trestního opatření umožňují.

U peněžitého opatření je také možný podmíněný odklad na zkušební dobu až tři léta, jestliže vzhledem k situaci lze předpokládat, že dosažení účelu zákona bude dosaženo i bez výkonu této sankce.

Propadnutí věci upravuje Trestní zákon (§55) a týká se věci, která má přímý vztah k trestné činnosti.

Zákaz činnosti nesmí být na překážku přípravě na povolání a horní hranice sazby nesmí převyšovat pět let.

Vyhoštění se ukládá na základě podmínek Trestního zákona (§57) ve výměře od jednoho do pěti let. Přitom se přihlíží též k rodinným a osobním poměrům a dbá na to, aby tímto trestem nebyl mladistvý vydán nebezpečí zpustnutí.

Při podmíněném odnětí svobody stanoví soud zkušební dobu na jeden až tři léta. Přísnějším trestním opatřením je potom nepodmíněný trest odnětí svobody.

Odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem se ukládá pokud je důvod k uložení nepodmíněného odsouzení, ale vzhledem k okolnostem případu a osobě mladistvého je dostačující toto trestní opatření.

Trest odnětí svobody nepodmíněně se ukládá, pokud by uložení jiného opatření zjevně nepostačovalo k dosažení účelu zákona. Horní hranice sazby nesmí převyšovat pět let a dolní hranice jeden rok. Při spáchání provinění, za které Trestní zákon umožňuje uložit výjimečný trest, může soud pro mládež uložit odnětí svobody na pět až deset let. Vězení jsou přiznávány především dvě funkce: sankce za spáchaný trestný čin a izolace pachatelů od společnosti. Vězení v tomto prostředí zpravidla vnímá mnohonásobně pomalejší ubíhání času než v běžném civilním životě a nedostatek podnětů. Matoušek a kol. (1998, str. 119) uvádí: „Jakmile se mladistvý i dospělý pachatel vrátí po výkonu trestu z vězení na svobodu, pravděpodobnost, že se bude dál chovat kriminálně neklesne, ale vzroste. Vězení je tedy mimo všechnu pochybnost institucí, která sice aktuálním vězňům v kriminalitě brání, ale do budoucna podstatnou část z nich na další kriminalitu připravuje.“ Podstatným prvkem je i vznik „stigmatizace.“ Ta může zablokovat řádnou integraci mladistvého do společnosti.

Jedním z cílů trestu je zabránit recidivě, což se daří jen zčásti. Ani alternativní tresty vždy nezajistí, že se dospívající opakovaně dopustí protiprávního jednání, což označujeme

jako recidivu. Pokud jedinec nemá dostatečnou motivaci ke změně a chybí mu i rodinné zázemí často dochází k recidivě trestné činnosti.

Mezi nejčastější příčiny recidivy patří:

- Porucha socializace, jedinec není schopen se přiměřeně začlenit do společnosti. Získat určité vzdělání, najít si zaměstnání, odpoutat se od rodiny a založit vlastní rodinu. Rozumí si pouze s delikventními vrstevníky, kteří mnohdy tvoří jeho jediné sociální zázemí.
- Zanedbanost výchovy, leží především na rodině a škole. Nedostatečnou výchovou se nevytvoří hranice, které již není možné překračovat. Jedinec, o kterého nemá nikdo zájem, hledá způsoby, jak na sebe upozornit.
- Nedostatečná převýchova se týká především výchovných zařízení a vězení. Efektivitu výchovných programů je třeba neustále zvyšovat.
- Nižší inteligenční předpoklady, zde je velké riziko, že takový jedinec bude postaven do role „bílého koně.“
- Drogové závislosti a alkoholismus, jak už bylo zdůrazněno v předchozích kapitolách, užívání drog a kriminalita jsou množiny s velkým průnikem i u těch lidí, jejichž trestná činnost nespočívá v nedovoleném obchodování s drogami či v nedovoleném držení drog.

Řešení problému delikvence mladistvých a recidivy v závislosti na zneužívání návykových a psychotropních látek je velmi složité a dlouhodobé. Domnívám se, že je třeba se více zaměřit na prevenci, což považuji za efektivnější a méně finančně náročné než snahy o nápravu. Při realizaci preventivních programů na úrovni primární, sekundární i terciální prevence je důležité propojení teorie s praxí za využití nových poznatků z prováděných výzkumů. Lze souhlasit s využitím alternativních trestů, avšak při selhání těchto sankcí je žádoucí chránit společnost neodkladným uložením nepodmíněného trestu odnětí svobody.

V této podkapitole jsme se zabývali opatřeními ukládanými mladistvým za spáchání trestného činu. Současný trend zdůrazňuje alternativní tresty, které nechávají větší prostor pro možnou nápravu. Na rozdíl od trestu odnětí svobody nevytváří stigmatizaci. Vhodná je také kombinace více opatření. Mezi opatření zařazujeme: výchovná opatření, ochranná

opatření a trestní opatření. K opakování trestné činnosti, což označujeme jako recidivu, často dochází v návaznosti na nedostatečné socializaci, selhání dosavadní výchovy a také pod vlivem drogové závislosti.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 VYMEZENÍ ZKOUMANÉ PROBLEMATIKY

Pracuji jako asistent ve Vazební věznici v Brně Bohunicích. Součástí mé profese je mimo jiné práce s mladistvými pachateli trestné činnosti. Ve většině případů jde o osoby, které jsou ve věznici umístěny v souvislosti s pácháním trestné činnosti proti majetku, většina má také zkušenosti s užíváním návykových a psychotropních látek (drog) a někteří z nich jsou na těchto látkách závislí. Z toho vznikají problémy s jejich chováním, které my jako příslušníci Vězeňské služby musíme ve spolupráci se specializovanými pracovníky (psychologové a pedagogové) řešit. Naším hlavním úkolem je, aby v průběhu výkonu vazby bylo na tyto osoby působeno pozitivně z hlediska výchovy, a aby nedocházelo k porušování zákonů a dalších předpisů vymezujících průběh trestního řízení. Ve výzkumu se budeme soustředit na to, jaký vliv má závislost na drogách na delikvenci mládeže a její recidivu. Nejdříve je třeba shrnout poznatky o předmětu zkoumání. Dále vymezíme cíle výzkumu v podobě hypotéz a popíšeme výzkumné procedury.

5 SHRNU TÍ DOSAVADNÍCH POZNATKŮ

Téma drogových závislostí i jejich vztahu k delikvenci je velmi podnětné pro nejrůznější výzkumy, z jejichž závěrů vychází odborníci zejména ve vývojové psychologii, sociologii, kriminologii, lékařství i dalších vědních oborech.

V teoretické části jsme několikrát citovali odborníky, kteří závislost na omamných a psychotropních látkách považují za rizikový faktor pro delikvenci mládeže a recidivu.

6 CÍLE VÝZKUMU

Cílem tohoto výzkumu je zjistit jaký vliv má zneužívání návykových a psychotropních látek na páchání trestné činnosti mladistvých, případně zjistit, jaké další faktory se na páchání trestné činnosti podílejí.

Stanovuji tyto pracovní hypotézy:

Hypotéza č. 1: Páchání trestných činů mladistvými osobami je závislé na zneužívání návykových a psychotropních látek.

Hypotéza č. 2: Mladiství pachatelé trestných činů zneužívají návykové a psychotropní látky.

Hypotéza č.3: Trestná činnost mladistvých je důsledkem zanedbání výchovy.

Výzkumem chceme dosáhnout toho, že se nám zvolené hypotézy podaří vyvrátit nebo potvrdit.

7 POPIS VÝZKUMNÉ PROCEDURY

Pro tento výzkum zvolíme kvantitativní formu výzkumu, protože naším záměrem je potvrdit případně vyvrátit stanovené hypotézy, ne vytvářet nové teorie.

Jako výzkumné metody použijeme analýzu dostupných materiálů umístěných v databázi věznice a to za dobu posledních čtyř let, standardizovaný dotazník (příloha č. 1) a nestandardizovaný rozhovor (příloha č.2). Analýza dostupných materiálů nám umožňuje orientaci v charakteristice mladistvého. Další použitou metodou je dotazník. Vstupní dotazníky, které vyplňují obvinění při jejich přijetí do vazby jsou zdrojem cenných informací. Součástí jsou i výstupy ze zdravotní prohlídky, kterou absolvuje každá osoba při nástupu do vězení. Při této prohlídce se také testuje přítomnost návykových a psychotropních látek v moči. Údaj o pozitivním toxu-testu se uvádí jako součást charakteristiky mladistvého. Pomocí dotazníku získáme další objektivní informace, které budeme mít navíc podpořené údajem o výsledku toxu-testu ze zdravotní prohlídky. Při osobním rozhovoru, který je poslední použitou metodou s objektivitou získaných údajů nelze v plné míře počítat. Je třeba zdůraznit, že získané údaje budou sloužit pouze k výzkumným účelům a vůči mladistvým delikventům nebudou nijak zneužity. Z tohoto důvodu bude mít náš dotazník i rozhovory anonymní charakter.

Výzkumným vzorkem jsou mladiství obvinění umístění ve Vazební věznici v Brně Bohunicích. V současné době je možné tento výzkum provést u 29 obviněných. Další informace lze získat z databáze psychologických a pedagogických pracovníků věznice. Celkem se výzkum bude opírat o 81 osob, které byly umístěny ve vazbě v letech 2003 – 2006.

Harmonogram výzkumu:

1. Konzultace problematiky se specializovanými pracovníky
2. Sestavení dotazníku
3. Distribuce dotazníku
4. Studium materiálů
5. Zpracování dat
6. Presentace výsledku výzkumu

Materiální, finanční a organizační zabezpečení:

Při realizaci výzkumu mohu využívat počítač, tiskárnu i kopírku. Financování výzkumu je zcela v moji režii, samotný výzkum proběhne bez větších finančních nákladů. S distribucí dotazníků a s jejich následným sběrem mi jistě pomohou pedagogové věznice.

8 VÝSLEDKY VÝZKUMU

Tab. č. 2, Počet mladistvých umístěných ve Vazební věznici v Brně 2003 – 2006

ROK	POČET MLADISTVÝCH
2003	29
2004	16
2005	21
2006	15
Počet celkem	81

Tabulka č. 1 nám uvádí vzorek osob, na nichž budeme provádět výzkum. Z ní vyplývá, že rokem zvýšeného počtu vazebně stíhaných mladistvých byl rok 2003. V dalších letech došlo k mírnému poklesu a stabilizaci.

Tab. č. 3, Rodina mladistvého

RODINA	POČET MLADISTVÝCH
Úplná	30*
Neúplná	51
Počet celkem	81

*z toho 1 mladistvý osvojen adoptivními rodiči

Tabulka č. 2 udává, že 51 mladistvých delikventů pochází neúplné rodiny a pouze 30 z úplné. Obecně je neúplná rodina vždy rizikovějším prostředím, neboť je zpravidla zatížena rozvodem rodičů a někdy i vleklými spory o majetek a výchovu dětí, případně smrtí někoho z rodičů. Kvalitní výchovu v rodině jsme v teoretické části zdůraznili jako základní činitel

socializace jedince. Pokud rodina neplní své základní funkce, zvyšuje se riziko selhání u dospívajícího jedince.

Tab. č. 4, Stupeň dosaženého vzdělání u mladistvých

VZDĚLÁNÍ	POČET MLADISTVÝCH
ZŠ neukončené	2
ZŠ ukončené	30
ZVŠ	31
SOU	18*
Celkem	81

ZŠ – základní škola

ZVŠ – dříve zvláštní škola, nyní základní škola pro děti s poruchami učení

SOU – střední odborné učiliště

* nikdo nedokončil školu

Tabulka č. 3 popisuje stupeň dosaženého vzdělání mladistvých. Ve 2 případech zde máme nedokončené základní vzdělání, 30 mladistvých dokončilo základní vzdělání, 31 mladistvých absolvovalo speciální základní školu pro děti s poruchami učení (to koresponduje s údaji o vyšší míře delikvence ve skupině osob se syndromem hyperaktivity oproti ostatním vrstevníkům), 18 mladistvých navštěvovalo před vazebním stíháním Střední odborné učiliště. Tyto údaje ukazují na nízkou míru vzdělání mezi delikventní mládeží a problémy ve výchově a vzdělávání.

Tab. č. 5, Ústavní výchova mladistvých

ÚSTAVNÍ VÝCHOVA	POČET MLADISTVÝCH
Soudem nařízena	37
Nenařízena	44
Celkem	81

Tabulka č. 4 nám podává informaci o soudem nařízené ústavní výchově mladistvých v 37 případech, u 44 mladistvých nařízena nebyla. To opět ukazuje na vysokou míru nefunkčních rodin u mladistvých delikventů a problémy při zajišťování kvalitní výchovy.

Tab. č. 6, Druhy trestných činů u mladistvých

TRESTNÁ ČINNOST(TRESTNÍ ZÁKON 140/1961 SB.)	POČET TRESTNÍCH ČINŮ MLADISTVÝCH
§ 219 - vražda	2
§ 247 - krádež	40
§ 234 - loupež	22
§ 238 - porušování domovní svobody	5
§ 242 - pohlavní zneužívání	2
§ 245 - soulož mezi příbuznými	1
§ 251 - podílnictví	1
§ 257 – poškození cizí věci	1
Jiné §	13

* u některých mladistvých probíhá trestné stíhání pro více trestních činů

Tabulka č. 5 uvádí přehled trestných činů spáchaných mladistvými (2003-2006). Převažují krádeže, 40 případů, dále loupeže, 22 případů, a jako velmi závažné se jeví i 2 vraždy. Můžeme tedy konstatovat, že u trestné činnosti mládeže převažují majetkové a násilné trestné činy.

Tab. č. 7, Druhy závislostí u mladistvých

ZÁVISLOST	POČET MLADISTVÝCH	
	Alkohol	ano
ne		48
Drogy (nelegální)	ano	42
	ne	39
Kouření	ano	58
	ne	23
Gamblerství	ano	7
	ne	74

Tabulka č. 6 udává druhy závislosti u mladistvých ve vazbě. V 42 případech zde máme závislost na nelegálních drogách, což je více než polovina ze zkoumaného vzorku. 33 mladistvých je závislých na alkoholu a 58 kouří. Gamblerství uvádí 7 mladistvých. Celkově mezi mladistvými delikventy nacházíme vysokou míru inklinace k závislostem.

Tab. č. 8, Předchozí trestná činnost mladistvých

PŘEDCHOZÍ TRESTNÁ ČINNOST MLADISTVÝCH	POČET MLADISTVÝCH
Obecně prospěšné práce	6
Podmínečně odložený trest	20
Celkem	26

Tabulka č. 7 nám podává informaci o recidivě. Předchozí trestnou činnost nacházíme ve 26 případech, z toho 6 mladistvým byly uloženy obecně prospěšné práce a ve 20 případech došlo na podmíněný trest. Z toho vyplývá, že systém sankcí u mladistvých pachatelů v 32 % nesplnil svůj účel.

Metoda rozhovoru byla realizována na kulturní místnosti oddělení pro výkon vazby mladistvých. Paní vychovatelka náhodně vybrala tři obviněné mladistvé, se kterými byl samostatně proveden nestandardizovaný rozhovor. Musíme zde počítat s menší relevancí zjištěných údajů.

Otázka č. 1 Jaké jsou Vaše rodinné poměry?

- Obviněný pochází z neúplné rodiny. Otec opustil rodinu, když byla matka těhotná. Rozvod proběhl asi v jeho čtyřech letech. Nyní žije se sestrou Vladimírou, jejím druhem a čtyřměsíčním dítětem v podnájmu. S oběma rodiči i sourozenci uvádí dobré vztahy. Otec má základní vzdělání, je podnikatel – vymáhání dluhů. Matka má také základní vzdělání, dříve pracovala jako kuchařka, nyní je domácnosti. V minulosti byl obviněný v ústavní výchově.
- Obviněný pochází z úplné ale nefunkční rodiny, otec nezaměstnaný, matka v domácnosti, má 2 starší sestry, se všemi uvádí dobré vztahy.

- Obviněný pochází z neúplné rodiny, rodiče se rozvedli v jeho 11 letech. Z počátku bydlel s matkou, později se vrátil k otci, od 12 let umístěn ve výchovném ústavu. Otec je automechanik, matka zdravotní sestra, nyní v invalidním důchodu. Vztahy s otcem dobré, s matkou horší, vyčítá jí, že je v invalidním důchodu, ani ji nepozve na návštěvu. Z důvodů výchovných problémů od 12 let umístěn ve výchovném ústavu.

Otázka č. 2 Byl jste již v minulosti trestán?

- Jedná se o první konflikt se zákonem.
- Byl již jednou trestán za loupež (§ 234).
- Jedná se o jeho konflikt se zákonem,

Otázka č. 3 Jaké máte zkušenosti s návykovými látkami?

- Kouření asi 30 cigaret denně, alkohol příležitostně, drogy: pervitin injekčně 4 roky 2 – 3 denně do zadržení, heroin injekčně příležitostně 2x týdně. V současnosti uvádí poruchy spánku, třes návaly horka a zimy.
- Kouření asi 40 cigaret denně, alkohol ne, užívání heroinu od 12 let.
- Kouření asi 15 cigaret denně, první zkušenost s alkoholem ve 12 letech, nyní příležitostně. Od 12 let uvádí užívání toluenu, zpočátku příležitostně, v posledním roce 2 -3 x týdně. Dále marihuana, hašiš a pervitin.

Z rozhovorů vyplývá, že mladiství delikventi pochází buď z nefunkční rodiny nebo neúplné (kde byla nařízena ústavní výchova). Vlivem nedostatečné výchovy v rodině se u nich nevytvořily hranice, které nelze překračovat. Tím máme na mysli protiprávní jednání (v jednom případě dokonce opakované) a zneužívání návykových a psychotropních látek. U těchto látek se především jedná o drogy, které spadají do kategorie stimulačních drog a opiátů. Všichni dotazovaní mladiství uvádí kouření cigaret.

9 ZÁVĚRY

Z provedeného výzkumu vyplývá, že se nám potvrdily všechny tři stanovené hypotézy:

Hypotéza č. 1: Páchání trestných činů mladistvými osobami je závislé na zneužívání návykových a psychotropních látek. Zneužívání drog je finančně náročná činnost a aby mladiství získali finanční zdroje na tyto látky dopouštějí se trestné činnosti, nejčastěji majetkové (krádeže) a také násilné (loupeže), další trestné činy jsou zastoupeny v menší míře.

Hypotéza č. 2: Mladiství pachatelé trestných činů zneužívají omamné a psychotropní látky.

Jak vyplynulo z dotazníků, toxi-testů i rozhovorů mladiství delikventi ve vysoké míře zneužívají jednak společensky tolerované drogy jako je tabák a alkohol a dále nelegální drogy, které uvádí více než polovina mladistvých delikventů.

Hypotéza č.3: Trestná činnost mladistvých je důsledkem zanedbání výchovy. I zde se nám potvrdilo, že u mládeže z neúplných rodin nacházíme více mladistvých delikventů než u úplných rodin. Nedostatečná výchova v rodině (ať už úplné nebo neúplné) nevytváří dostatečnou ochranu před sociálně patologickými jevy jako je delikvence a drogová závislost. Je třeba zdůraznit, že tyto dva jevy jsou vzájemně propojené.

Jako nejdůležitější opatření k snižování těchto patologických jevů považuji důslednou prevenci na všech úrovních, propojení spolupráce rodiny, školy, volnočasových institucí, Pedagogicko-psychologických poraden, orgánu péče o mládež a Policie ČR. Nelze předpokládat, že se tyto negativní jevy podaří úplně vymístit, usiluje o to, abychom je v podstatné míře omezili.

Výsledky mého výzkumu budu prezentovat ve Vazební věznici v Brně před pedagogickými a psychologickými pracovníky. Dále je hodlám předat pracovníkům Nadace Podané ruce, kteří se zabývají prací s drogově závislými osobami. Věřím, že bude přínosem pro jejich činnost.

ZÁVĚR

V této práci jsme se zaměřili na téma: „Delikvence mládeže a recidiva v závislosti na zneužívání návykových a psychotropních látek.“ Jedná se o velmi aktuální problém, kterým se zabývá celá řada vědních oborů. Trestná činnost dospívajících i drogová závislost ohrožuje zdravý vývoj celé společnosti a proto je nutné těmto jevům důkladně porozumět a hledat způsoby, jak jim efektivně čelit.

První kapitola nám popisuje vývojové změny v dospívání z hlediska psychologie, pedagogiky a sociologie. Hlavním úkolem dospívání je socializace mládeže do společnosti. Jedinec už není dítětem, ale ještě mu nebyl přiznán statut dospělého. Průběh dospívání může být klidný i bouřlivý, musíme zde počítat s určitou variabilitou. Kromě celospolečenských vlivů naší Západní civilizace je vývoj každého jedince výrazně determinován rodinou. Jedná se o základní socializační jednotku a mnohé vzorce chování, které zde mladistvý získá, opakuje v celém svém dalším životě. Ve výchově a vzdělávání má také nezastupitelnou roli škola. V tomto období také narůstá vliv vrstevníků na myšlení a chování mladistvého. Mezi rizikové faktory z hlediska možného sociálního selhání jsme zařadili syndrom hyperaktivity, nefunkční rodinné prostředí, příliš volná nebo naopak příliš autoritativní výchovný styl ze strany rodičů, nedostatečnou kontrolu aktivit s vrstevníky a rizika školního prostředí.

V další části jsme definovali návykové a psychotropní látky, rozebrali jaké faktory vedoucí k jejich zneužívání, jaká s tím jsou spojena rizika pro jedince i pro celou společnost. Nárůst rizikového chování v celé společnosti se odrazil i ve vztahu k drogám. Důslednou a adresnou prevencí lze tomuto problému částečně předcházet.

Závažným patologickým jevem je kriminalita, jejíž součástí je delikvence mladistvých. Vzhledem k vývojovému období mladistvých můžeme u jejich trestné činnosti vysledovat určité shodné znaky. Především k páchání trestné činnosti dochází převážně ve vrstevnických partách, převažují útoky proti majetku (krádeže) a násilné trestné činy (loupeže). Mezi pachatelé se často vyskytují osoby závislé na návykových a psychotropních látkách, u nich je také vyšší riziko recidivy. Mladiství požívají větší společenské ochrany než dospělí pachatelé trestných činů, což se projevuje i vysokou mírou ukládání alternativních trestů vůči trestu odnětí svobody.

V praktické části jsme provedli kvantitativní výzkum, kterým jsme zkoumali vzájemné vztahy mezi osobou mladistvého, delikvencí, recidivou a drogovou závislostí.

Výzkum nám potvrdil, že páchaní trestných činů mladistvými osobami je závislé na zneužívání návykových a psychotropních látek. Mladiství pachatelé trestných činů tedy ve velké míře zneužívají návykové a psychotropní látky. Trestnou činnost mladistvých považujeme za důsledek zanedbání výchovy.

Východiskem k řešení těchto negativních jevu je důsledná a efektivní prevence a vzájemná spolupráce všech, kteří se podílí na formování osobnosti mladistvého. Prevence je také vždy levnější než léčba.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- BIDDULPH, S. *Proč jsou šťastné děti šťastné*. 2. vyd. Praha: Portál, 2000. 139 s.
ISBN 80-7178-411-7
- HAJNÝ, M. *O rodičích, dětech a drogách*. 1. vyd. Praha: Grada, 2001. 133 s.
ISBN 80-247-0135-9
- HALÍK, T. *Vzýván i nevzýván*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny, 2004. 371 s.
ISBN 80-7160-692-3
- HELLER, J. a kol. *Závislost známá neznámá*. 1. vyd. Praha: Grada, 1996. 168 s.
ISBN 80-7169-277-8
- JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. 285 s.
ISBN 80-7178-535-0
- KURIC, J. a kol. *Ontogenetická psychologie*. 1. vyd. Praha: SPN n.p., 1986. 264 s.
ISBN 14-409-86
- LABÁTH, V. a kol. *Riziková mládež*. 1. vyd. Praha: Slon, 2001. 157 s.
ISBN 80-85850-66-4
- MACEK, P. *Adolescence*. 1. vyd. Praha: Portál, 1999. 141 s. ISBN 80-7178-747-7
- MATOUŠEK, O. a kol. *Práce s rizikovou mládeží*. 1. vyd. Praha: Portál, 1996. 87 s.
ISBN 80-7178-064-2
- MATOUŠEK, O. a kol. *Mládež a delikvence*. 1. vyd. Praha: Portál, 1998. 335 s.
ISBN 80-7178-226-2
- MATOUŠEK, O. a kol. *Sociální práce v praxi*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. 351 s.
ISBN 80-7367-002-X
- NEŠPOR, K. *Středoškoláci o drogách, alkoholu, kouření a lepších věcech*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995. 126 s. ISBN 80-7178-086-3
- NEŠPOR, K. a kol. *Jak předcházet problémům s návykovými látkami na základních a středních školách*. 1. vyd. Praha: Sportpropag, 1996. 156 s. neprodejné
- NEŠPOR, K. *Návykové chování a závislost*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000. 150 s.
ISBN 80-7178-432-X
- NEŠPOR, K. *Vaše děti a návykové látky*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. 157 s.
ISBN 80-7178-515-6
- NOŽINA, M. *Svět drog v Čechách*. 1. vyd. Praha: KLP, 1997. 384 s.
ISBN 80-85917-36-X

OLŠOVSKÝ, J. *Slovník filosofických pojmů současnosti*. 1. vyd. Praha: Erika, 1999. 188 s.

ISBN 80-7190-804-5

PEHE, J. *Vytunelovaná demokracie*. 1. vyd. Praha: Akademia, 2002. 334 s.

ISBN 80-200-1001-7

PRUCHA, J. a kol. *Pedagogický slovník*, 2. vyd. Praha: Portál, 1998. 328 s.

ISBN 80-7178-252-1

SEKOT, A. *Sociologie v kostce*. 1. vyd. Brno: Paido, 2002. 142 s. ISBN 80-7315-021-2

SCHELLEOVÁ, I. a kol. *Právní postavení mladistvých*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2004. 250 s. ISBN 80-86432-82-3

VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 1. vyd. Praha: Portál, 1999.

444 s. ISBN 80-7178-214-9

Výroční zpráva VS ČR za rok 2006, editor pplk. PhDr. Čmuhařová J. Praha: březen 2007

Vydalo: GŘ VS ČR

Zákon č. 140/61 Sb., *Trestní zákon*, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 218/03 Sb., *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže*, ve znění pozdějších předpisů

Informace získané z internetu:

Kriminalita a delikvence [online]. [cit. 2007-04-29]. Dostupný z WWW:

<http://www.imc.uh.cz/str/socialnepatologicke_jevy/socialne-patologicke-jevy/kriminalita-a-delikvence-charakteristika/>.

Prevalenční odhady problémových uživatelů v ČR (autoři: MUDr. Mravčík V., Mgr.-

Lejčková P., Mgr. Korčíšová) [online]. [cit. 2007-04-29]. Dostupný z WWW:

<http://www.drogyinfo.cz/index.php/o_nas/studie/prevalencni_odhady_problemovych_uzivatelu_v_cr_souhrn/>.

Prevence kriminality [online]. [cit. 2007-04-29]. Dostupný z WWW:

<<http://www.mvcr.cz/prevence/priority/mladez/systpris.htm/>>.

Statistický přehled kriminality 2004 [online]. [cit. 2007-04-29]. Dostupný z WWW:

<http://www.mvcr.cz/statistiky/krim_stat/2004/12_00_1.xls/>.

Statistický přehled kriminality 2005 [online].[cit. 2007-04-29]. Dostupný z WWW:
<http://www.mvcr.cz/statistiky/krim_stat/2005/12_00_1.xls/>.

Statistický přehled kriminality 2006 [online].[cit. 2007-04-29]. Dostupný z WWW:
<http://www.mvcr.cz/statistiky/krim_stat/2006/12_00_1.xls/>.

Výsledky studie Espad [online].[cit. 2007-04-29]. Dostupný z WWW:
<http://www.drogyinfo/index.php/info/legalni_drogy/alkohol/uzivani_alkoholu_mezi_mladezi_vysledky_studie_espad/>.

SEZNAM TABULEK

Tab. č. 1 Přehled kriminality nezletilých a mladistvých 2004 -2006 v ČR.....	40
Tab. č. 2 Počet mladistvých umístěných ve Vazební věznici v Brně 2003 – 2006.....	54
Tab. č. 3 Rodina mladistvého.....	54
Tab. č. 4 Stupeň dosaženého vzdělání u mladistvých.....	55
Tab. č. 5 Ústavní výchova mladistvých.....	56
Tab. č. 6 Druhy trestných činů mladistvých.....	57
Tab. č. 7 Druhy závislostí u mladistvých.....	58
Tab. č. 8 Předchozí trestná činnost u mladistvých.....	59

SEZNAM PŘÍLOH

- P I Standardizovaný dotazník
- P II Nestandardizovaný rozhovor

PŘÍLOHA P I: STANDARDIZOVANÝ DOTAZNÍK

Příjmení	Jméno	Rodné číslo	
Národnost	Základní číslo ve VV Brno		
Bydliště			
Byt	Rodinný dům	Vlastní pokoj	Sídliště
Zaměstnání otce		Zaměstnání matky	
Trestán	Počet trestů	Trestána	Počet trestů
Vzdělání otce		Vzdělání matky	
Rozvedeni	Počet sourozenců	Trestání	
Školní docházka			
ZŠ	ZVŠ	SOU	SŠ
Prospěch ZŠ/ZVŠ		Prospěch SOU/SŠ	
Chování ZŠ/ZVŠ		Chování SOU/SŠ	
Umístěn v DÚ, DD, VÚM		Důvod	
Trestán	Počet trestů	§	
Popis trestné činnosti/začátek, průběh, příčiny atd.			
Zájmy			
Sebepoškození			
Závislosti			
Kouření od	Množství	Alkohol od	Množství
Drogy od	Množství	druh	
Gambler od			
Léčení závislosti z (A, D, G)		Ambulantně	Ústavně

PŘÍLOHA P II: NESTANDARDIZOVANÝ ROZHOVOR

Otázka č. 1 Jaké jsou Vaše rodinné poměry?

Otázka č. 2 Byl jste již v minulosti trestán?

Otázka č. 3 Jaké máte zkušenosti s návykovými látkami?